

РЕПУБЛИЧКИ ПЕДАГОШКИ ЗАВОД РЕПУБЛИКЕ СРПСКЕ

**ДИДАКТИЧКО-МЕТОДИЧКА УПУТСТВА И
ПРЕПОРУКЕ ЗА РЕАЛИЗАЦИЈУ НАСТАВНИХ ПРОГРАМА
У ПЕТОМ РАЗРЕДУ ОСНОВНЕ ШКОЛЕ**

2022. година

У изради *Дидактичко-методичких упутстава и препорука* учествовали:

1. Немања Вукановић, ЈУ ОШ „Петар Петровић Његош“ Бања Лука
2. Биљана Војводић-Црнчевић, ЈУ ОШ „Бранко Радичевић“ Бања Лука
3. Весна Гојковић, ЈУ ОШ „Вук Стефановић Караџић“ Добој
4. Данило Васиљевић, ЈУ ОШ „Сутјеска“ Модрича
5. Миле Илић, Филозофски факултет, Универзитет у Бањој Луци
6. Љиљана Јерковић, Филозофски факултет, Универзитет у Бањој Луци
7. Драгана Радивојевић, Педагошки факултет, Универзитет у Источном Сарајеву
8. Маринко Савић, Републички педагошки завод
9. Гордана Попадић, координатор Стручног тима, Републички педагошки завод

Издавачи:

Министарство просвјете и културе Републике Српске
Републички педагошки завод Републике Српске

Дидактичко-методичка упутстава и препоруке су израђена у оквиру реформских процеса у области основног васпитања и образовања у Републици Српској, а које проводи Министарство просвјете и културе и Републички педагошки завод.

С А Д Р Ж А Ј

1. НАСТАВНИ ПРЕДМЕТ СРПСКИ ЈЕЗИК	4
2. НАСТАВНИ ПРЕДМЕТ ЛИКОВНА КУЛТУРА	11
3. НАСТАВНИ ПРЕДМЕТ МАТЕМАТИКА	15
4. НАСТАВНИ ПРЕДМЕТ ПРИРОДА И ДРУШТВО	20
5. НАСТАВНИ ПРЕДМЕТ ФИЗИЧКО И ЗДРАВСТВЕНО ВАСПИТАЊЕ	39

1. НАСТАВНИ ПРЕДМЕТ СРПСКИ ЈЕЗИК

Програм наставног предмета Српски језик за пети разред основног васпитања и образовања који је оријентисан на исходе учења, наставнику даје већу слободу у креирању и осмишљавању наставе, учења и подучавања, те могућност њиховог прилагођавања потребама одјељења, имајући у виду индивидуалне карактеристике ученика, уџбенике, техничке услове и наставна средства којима школа располаже. Наставник креира годишњи/глобални план рада из којег развија оперативне планове, у којима операционализује исходе учења, водећи рачуна о томе да се неки исходи остварују брже и лакше, а да је за многе исходе потребно више времена у зависности од индивидуалних могућности ученика и других наставних потреба. Очекивани исходи учења (жељени резултати) представљају интеграцију знања, вјештина, ставова и вриједности које ће ученик бити у стању да искаже и примени у одређеним животним ситуацијама.

Пожељно је, али не и обавезујуће, креирање микроплана (припреме са обезбијеђеним дидактичко-методичким материјалом) савремене наставе српског језика у обрнутом дизајну (нацрту) који у структури има стадије (етапе): 1. идентификација очекиваних исхода (жељених резултата), 2. одређивање прихватљивих доказа да су очекивани исходи или жељени резултати учења и поучавања остварени, 3. планирање искустава учења и поучавања и 4. обезбјеђивање материјално-техничке основе наставног рада.

Очекивани исходи су жељени резултати у развоју темељних лингвистичких и основних књижевно-теоријских компетенција ученика. То су програмом предвиђена знања, вјештине, навике, увјерења и способности из српског језика, културе усменог и писменог изражавања и основа књижевности које ће ученици у дидактичко-методички заснованој настави са разумијевањем усвојити, трајно задржати и коректно примјењивати. Такви исходи су централни и стичу се менталним ангажовањем ученика у процесу трајног разумијевања кључних програмских садржаја уз подршку наставника и вршњака. Треба их разликовати од осталих могућих исхода наставе или садржаја са којима би се ученици могли упознати. Међутим, припремање и реализација наставе српског језика требају да буду, у што већој мјери, усмјерени на исходе учења и поучавања који се остварују у процесу трајног разумијевања. То су исходи наставе који задовољавају сљедеће критерије (па се могу примјењивати као „филтери“):

1. имају вриједност изван наставе и могуће их је користити током цијелог живота,
2. допиру до сржи научне дисциплине (па и истоименог наставног предмета),
3. сложени су комплекси (достигнућа науке, умјетности...) који траже разјашњења у настави и
4. имају потенцијал за побуђивање интересовања ученика, уз аргументовано образложење њихове важности.

Оперативно планирање наставе српског језика у обрнутом дизајну је осмишљавање идући обрнутим редом, тј. уназад од замишљеног завршетка наставе (од очекиваних исхода), преко реализације наставе до комплетног припремања наставног рада. У другом стадију таквог микроплана наставе у обрнутом дизајну, треба унапријед одредити прихватљиве доказе (за ученике и наставника) да су очекивани исходи остварени. То су ученичка рјешења тематски релевантних конкретних задатака у настави, а то могу бити и усмени одговори, илустративни нови примјери, шематски прикази, интерпретације сегмента књижевног текста, написане поруке, честитке, петоминутно провјеравање и слично. Континуираном формативном евалуацијом рјешења таквих и других задатака у настави српског језика, наставник и ученици се информишу о степену остваривања исхода у току процеса учења и поучавања, што могу благовремено примијенити у побољшавању њиховог квалитета.

Планирање искустава учења и поучавања је трећи стадиј у обрнутом дизајну микроплана и непосредне припреме ефикасне наставе српског језика. То је замишљена структура и динамика наставе фокусиране на трајно разумијевање одређених програмских садржаја ради постизања очекиваних исхода или жељених резултата учења и комплементарног поучавања. Овај стадиј микроплана је дидактичко-методичко креирање сценарија будућих дјелотворних активности ученика (усмјерено читање, писање, диктат, говорна вјежба...) и наставника (мотивисање, објашњавање, надгледање, усмјеравање...). Акценат је на искуственом, индивидуалном, интерактивном, откривачком, апликативном/примјењивом сазнању и стваралаштву у позитивној емоционалној атмосфери и сталној наставничковој подршци у настави српског језика, у раду на књижевном тексту, у говорним, писменим и правописним вјежбама, у увођењу ученика у елементе филмске и позоришне умјетности. Такав дидактичко-методички сценариј биће стимулативан уколико задовољава следеће критерије инклузивности:

1. истинска прихваћеност и садржајно релевантна ангажованост сваког ученика,
2. угодност окружења, ненасилно комуницирање и пријатност емоционалне атмосфере,
3. равноправно учешће свих ученика и наставника у одлучивању о битним питањима наставе,
4. индивидуализација учења и стваралаштва ученика,
5. додатна помоћ појединим ученицима (са тешкоћама у учењу, даровитим...) и
6. дјелотворно поучавање усмјерено на побољшање квалитета рада ученика и на постизање оптимализованих исхода учења.

Такав план искуственог учења и подржавачког поучавања омогућиће реализацију инклузивне наставе српског језика у којој ће бити у потпуности укључен ученик са препрекама у учењу и учешће (или са тзв. посебним потребама), исподпросјечни, просјечни и изнадпросјечни, па и даровити ученици (тј. сваки ученик) и да постигну очекиване исходе учења до личних максимума.

У оквиру четвртог стадија микроплана наставе српског језика у обрнутом дизајну наставник не само да евидентира наставна средства (изворе знања), техничка помагала и

уређаје, већ их проналази, израђује, умножава, адаптира за учење, вјежбање, креирање, поучавање ради лакшег остваривања очекиваних исхода наставе. То су тематски прикладна текстуална средства (дјела за лектуру, књижевни текстови из литературе за дјецу, научно популарни чланци, полазни текстови за граматичке и правописне вјежбе, ...), визуелна наставна средства (слике, скице, табеле, слајдови, проспекти, плакати, видео пројекције...), аудитивна средства (ЦД снимци рецитала и драмских текстова), аудио-визуелна средства (видео поруке, образовни софтвери, мултимедијске презентације...), дидактички материјали (сличице, папир у боји, наставни листићи, радне свеске...), техничка помагала (паметна табла, фланелограф, прибор за писање и ликовно илустровање) и уређаји у настави (рачунари, дијапројектори...). Није методички цјелисходно занемаривање нити нагомиланавање таквих средстава, материјала и уређаја у настави. Није сврха њихове примјене у постизању очигледности која је сама себи циљ, већ у олакшавању апстракције (индукције, анализе, генерализације) приликом усвајања књижевно-теоријских појмова, разумијевања језичких појава, примјене правописних правила, итд., односно у превазилажењу препрека у учењу и учешћу ученика у поспјешивању њиховог ангажовања у остваривању и очекиваних исхода наставе.

Послије пројекције наведених стадија наставе српског језика у обрнутом дизајну треба да слиједи детаљна стручно-методичка разрада тока и структуре одабраног модела иновативне или традиционалне наставе. Сваки одабрани модел иновативне (индивидуализоване, интерактивне, проблемске, респонсибилне, мултимедијске, контекстуалне, инклузивне...) наставе има одређени број дидактичко-методички заснованих етапа (или „корака“) специфичних активности ученика и комплементарних ангажмана наставника фокусираних на кључне исходе у раду на књижевном тексту, у говорној, писменој и правописној вјежби, у усвајању елементарних граматичких садржаја и упознавање основних елемената филмске и позоришне умјетности предвиђених новим Програмом за српски језик у 5. разреду основне школе.

Важно је напоменути да је уџбеник само једно од наставних средстава и да он не треба да одређује наставне садржаје за реализацију тј. планирање и програмирање не треба вршити само у складу са садржајима уџбеника, него првенствено у складу са дефинисаним исходима учења и наставним садржајима из наставног плана и програма.

Програм предмета Српски језик чине четири наставне области/теме: Књижевност, Језик, Језичка култура и Филм/Позориште, али ниједна од наведених области/тема се не може изучавати изоловано и без повезивања са садржајима других области.

Предложени фонд часова за реализацију садржаја и остварење исхода учења могуће је кориговати, тј. извршити прерасподјелу фонда часова за поједине наставне теме или садржаје у складу са интересовањима и постигнућима ученика, као и условима у којима се настава одвија. Оквирни број часова за наставне области/теме је: Књижевност - 70 часова, Језик - 52 часа, Језичка култура - 53 часа и Филм/Позориште - 5 часова. Прерасподјелу фонда часова наставник ће урадити тек након што изврши иницијална испитивања, која ће му омогућити стицање потпуније слике о томе који су то исходи учења и садржаји којима, евентуално, треба посветити више пажње.

Подстицање развијања компетенција важних за живот у 21. вијеку, посебно управљања емоцијама, комуникације, изградње различитих типова односа, друштвене одговорности и критичког мишљења, постижу се првенствено читањем и анализом књижевних дјела, те је понуђен проширени списак књижевних текстова између којих би наставници/учитељи бирали оне које би користили за постизање исхода учења. С обзиром на веома важну идентитетску и националну компоненту наставе књижевности у основној школи, предложени књижевни текстови су одабрани тако да буду репрезентативан узорак српске књижевности. Омогућено је постизање постављених исхода учења на групама књижевних текстова, умјесто анализе сваког књижевног текста тзв. теоријом „ред-по-ред“. Тиме се код ученика развија индуктивно закључивање, и што је још важније, њихова способност аналошког закључивања.

На часовима књижевности прво треба интерпретативно прочитати текст наглас. Књижевноумјетничко дјело се чита, према потреби и више пута, све док не изазове одговарајуће доживљаје и утиске који су неопходни за даље упознавање и проучавање текста. Потом многе текстове, а поготову одломке из дјела, треба локализовати. Стављање текста у временске, просторне и друштвено-историјске оквире, давање неопходних података о писцу и настанку дјела, као и информације о битним садржајима који претходе одломку, неопходни су услови без којих се текст не може интензивно доживјети и правилно схватити. Након локализовања текста треба услиједити истраживачко читање у коме би ученици добили задатак да пронађу непознате ријечи. Анализом непознатих ријечи и израза ученици би потпуније доживјели књижевноумјетнички текст, па би требало прећи на разговор о непосредном доживљају. Анализа текста: садржинска, идејна, етичка и психолошка је сљедећи корак у анализи на часу књижевности. На овом узрасту могу се анализирати језик и стил.

Пажњу посветити ауторима текстова, дати могућност да ученици раде презентације, мање семинаре, како би се упознали с животом и радом писаца и њиховим дјелима. Дати препоруке и за нека друга књижевна дјела, која нису у оквиру обавезне литературе, али могу бити веома занимљива и привлачна ученицима.

Ученици петог разреда треба да се упознају са народном (усменом) књижевношћу и њеним основним карактеристикама, како би потпуније схватили начин настајања дјела из народне књижевности. Треба наглашавати различит приступ у тумачењу лирске и епске поезије, а разлике међу њима могу се јасно приказати табелама и шемама.

У обради лирске пјесме и краће прозе користити разне облике поновљеног и усмјереног читања дјела у цјелини или његових одломака. Значајне појединости - елементарне слике, експресивна мјеста и стилско - језичке поступке не посматрати као појединачне вриједности већ као функционалне дијелове више цјелина и у складу са тим их тумачити.

Код обраде српских народних бајки потребно је водити рачуна о примјерености бајки дјецу узраста десет -једанаест година.

При избору поезије за дјецу савремених писаца Републике Српске могу се користити дјела која су написали Станко Ракита, Драган Кулићан, Душко Трифуновић, Ђуро Дамјановић, Рајко Петров Ного, Зоран Костић, Боро Капетановић, Предраг Бјелошевић,

Ђорђе Сладоје, Јован Чулић. Наставник има слободу да изабере дјела једног писца или комбинује дјела више писаца.

Ученике навикавати да своје утиске, ставове и судове о књижевном дјелу поткрепљују чињеницама из текста и тако их оспособљавати за самосталан исказ, истраживачку дјелатност и заузимање критичких ставова према произвољним оцјенама и закључцима. Јасно рећи ученицима да свако има свој субјективни доживљај књижевног дјела, те да се ставови и мишљења могу увелико разликовати од ученика, до ученика. Подстицати дивергентно мишљење!

Обраду књижевног дјела проткати проблемским питањима која су подстакнута текстом и умјетничким доживљавањем. Проблемским питањима подстицемо ученичку радозналост, свјесну и истраживачку активност и свестраније упознавање дјела.

Одговарајуће књижевне текстове наставник може да користи приликом упознавања ученика са новим наставним садржајима из граматике и/или при утврђивању програмских садржаја из језичке културе. Књижевна дјела која неће бити „реализована“ на часовима редовне наставе, наставник треба да препоручи ученицима за читање у слободно вријеме. Књижевне текстове који нису у уџбенику (Читанци) ученици могу пронаћи у библиотеци или провјереним дигиталним изворима и сајтовима (нпр. сајт Републичког педагошког завода Републике Српске, сајт Народне библиотеке Србије или сајт Пројекта Растко).

Сегмент програма који се односи на лектуру модификован је тако да је понуђено више наслова тј. књижевних дјела од којих наставник бира (у договору са ученицима) оне које ће реализовати, а преостале понудити за читање ученицима који то желе. Наставници и ученици имају могућност од 12 понуђених наслова да изаберу и реализују 7 књижевних дјела током редовне наставе. На часовима лектире наставник треба да се води исходима за књижевност. Ученике систематски подстицати на читање књига из библиотеке које нису у програму лектире, формирање одјељењске библиотеке, приређивање тематских изложби књига, слушање/гледање звучних/видео-записа са умјетничким казивањима текста, организовање сусрета и разговора са писцима, литерарних такмичења, вођење дневника о прочитаним књигама (наслов, писац, утисци, главни ликови, одабране реченице, необичне и занимљиве ријечи и сл.) и друге активности у складу са могућностима и интересовањима ученика.

Програмски садржаји у наставној теми Језик треба да омогући ученицима овладавање граматичким и правописним правилима стандардног српског језика, а што ће им омогућити и њихову примјену у писаној и усменој/говорној комуникацији. У оквиру наставне теме Језик ученици се сусрећу са великим бројем нових појмова, те је њима потребно посветити посебну пажњу. То су: реченични чланови атрибут, објекат, прилошке одредбе за вријеме, мјесто и начин, род и број именица, збирне и градивне именице, род и број замјеница, градивни и присвојни придјиви, род и број придјева, бројеви као врста ријечи са својим врстама, прошло, садашње и будуће вријеме глагола, управни и неуправни говор и синоними. Због великог броја нових садржаја са којима се сусрећу ученици петог разреда, посебну пажњу треба обратити на то да се уведе систематично и постепено током цијеле школске године. Учитељ треба да инсистира на прављењу дистинкција између појмова:

врсте ријечи и службе (функције) ријечи. Наставник у својој припреми треба да користи Нормативну граматику српског језика Матице српске (најновије издање).

За провјеру остварености исхода учења из теме Језик наставник планира по једну писмену граматичку вјежбу у току сваког полугодишта, обично на крају. Наставник за сваку граматичку вјежбу треба да планира по три часа (за припрему, писање, исправак/анализу граматичке вјежбе).

У оквиру Језичке културе-Културе изражавања описивање је најсложенији облик на нивоу разредне наставе. За развијење способности описивања неопходно је ученике навикавати да локализују оно што описују (временски, просторно, узрочно), да уоче, издвоје и заокруже битне особине (спољашње и условно унутрашње) и да се одреде према предмету посматрања (покушај формирања личног става/односа према датој појави). Како се описивање често доводи у блиску везу са читањем и тумачењем текста потребно је стално усмјеравати ученичку пажњу на она мјеста у текстовима која обилују описним елементима, а посебно када се описују предмети, ентеријер, биљке и животиње, књижевни ликови, пејзаж и слично, јер то су и најбољи обрасци за спонтано усвајање описивања као трајне вјештине у комуницирању. За описивање је потребан већи мисаони напор и дуже вријеме те предност дати писменој форми описивања над усменом. Остали методички приступи исти су или слични као и код препричавања и причања (од планирања, преко реализације планираних активности, до вредновања постигнутог и функционалног повезивања са сродним садржајима).

Непосредно прије препричавања са промјеном граматичког лица, неопходно је у оперативним плановима и програмима планирати књижевноумјетнички текст који ће најбоље послужити ученицима да одговоре на задату тему.

Писање писма, разгледнице и/или честитке би требало учити у тренутку када учитељ процијени да би било лијепо неке то писмо/честитку и послати, нпр. за Нову годину. Осим што ће се ученици упознати са писањем садржаја писма, требало би да ученици знају написати садржај на коверти (податке пошљаоца и примаоца). Након тога, уколико то услови дозвољавају, посјетити пошту и упознати се са процедуром слања писма.

Оствареност исхода учења у оквиру области/теме Култура изражавања наставник провјерава тако што ученици у току године имају осам писмених вјежби. За једну писмену вјежбу планирају се три часа (припрема, писање, анализа).

У оквиру садржаја из правописа ученици се упознају са писањем глагола у прошлом и будућем времену. Посебно инсистирати у говору и писању на облицима: рећи ћу (а не рећу), казаћу (а не казат ћу) и слично. У обради присвојних придјева посебну пажњу обратити на примјере који се пишу великим словом, а завршавају нпр. на -ски – Београдски пашалук (Смедеревски санџак). Израдити плакате са примјерима правописа у складу са програмом и у раду се често позивати на њих. Занимљиво би било да ученици откривају правописне грешке у свом окружењу, те да се након извјесног времена вреднује њихов труд. На тај начин бисмо код ученика пробудили потребу да размишљају о правопису. У припреми за часове правописа водити се нормама Правописа српског језика Матице српске (најновије издање).

У току једног полугодишта, са циљем провјере остварености исхода учења из наставне теме Правопис, ученици раде по двије правописне вјежбе (за једну правописну вјежбу планирају се часови припреме, писања и анализе вјежбе).

Вјежбе у изражајном читању изводе се плански и уз наставниково и учениково припремање. Наставник благовремено бира погодан текст и проучава карактеристике текста које утичу на природу изражајног читања. У складу са мисаоно-емотивним садржајем текста наставник одређује јачину гласа, ритам, темпо, интонацију, паузе, акценте и гласовне трансформације. Пошто је веома тешко пратити истовремено сва средства изражајности, пожељно би било једним читањем обрађати пажњу на једно или два изражајна средства (нпр. боја гласа и јасноћа изговора). Повремено се служити аудио снимцима узорних интерпретативних читања. Посебну пажњу поклањати унапређењу читања у себи (најефикаснији облик стицања знања). Примјена текст методе у настави подразумијева ефикасне вјежбе за савладавање брзог читања у себи с разумијевањем и доприноси развијању способности ученика да читају флексибилно, усклађују брзину читања са циљем читања и карактеристикама текста. Квалитет читања у себи подстиче се претходним усмјеравањем ученика на текст и давањем одговарајућих задатака (истраживачким задацима), и обавезним провјеравањем разумијевања прочитаног текста, односно рјешавања задатака. Припремати за ученике различите врсте наставних листића (понудити ученицима што разноврсније типове задатака – заокружи, допуни, извоји, повежи и сл.).

Постепено навикавати ученике на осмишљено и интерпретативно учење текста напамет. Током вјежбања стварати услове да казивање тече „очи у очи“, да говорник посматра лице слушалаца и да са публиком успоставља емоционални контакт. Нарочиту пажњу посветити изражајним могућностима говорног језика, посебно природном говорниковом ставу и сугестивном казивању текста.

Планирати колективне посјете биоскопу и/или позоришту, уколико је то могуће. Обавеза наставника је да изабере филм/позоришну представу, да га/је заједнички са ученицима гледа и води разговор о филму/позоришној представи. (Модел: разговор о првим утисцима, препричавање садржаја филма, објашњавање времена и мјеста радње, особине ликова и односи међу њима и оцјена филма/представе). Пожељно је да наставник (заједно са ученицима) прави дневник гледаних филмова/представа у којем би ученици биљежили податке о називу филма/представи, име режисера, аутора сценарија, кратак садржај филма/представе, утиске о филму/представи и властиту оцјену филма/представе. Повезати наставу српског језика с ликовном културом - ученици могу у групама припремити плакате за гледане филмове/позоришне представе, те направити малу ревију плаката омиљених филмова/представа, које могу презентовати и другим ученицима, ван одјелења.

Континуирано пратити, вредновати и оцјењивати знање и напредовање ученика. Вредновање постигнућа ученика заснивати на исходима учења. Праћење напредовања и вредновање постигнућа треба да благовремено пружи повратну информацију (непосредно након ученичке активности или у току обављања активности). Информација треба бити конкретна (разумљива ученику, родитељу) и односити се на активности и резултате рада ученика, а не на ученикову личност. У формулацији питања, захтјева и задатака које

ученици треба да рјешавају водити рачуна да се истим захтјевају и виши нивои знања (анализа, синтеза, генерализација, примјена).

*****

2. НАСТАВНИ ПРЕДМЕТ ЛИКОВНА КУЛТУРА

ПЛАНИРАЊЕ НАСТАВЕ И УЧЕЊА

Програм наставног предмета *Ликовна култура* за пети разред је структурисан тако да обухвата три наставне цјелине (области) које садрже по двије наставне теме. Одлуку о редослиједу и динамици реализације наставних тема доноси сам наставник у складу са личним одређењима, корелацијом са другим наставним предметима, афинитету ученика или неким другим разлозима. Свака од наставних тема треба да задовољи одређене потребе ученика и пружи могућност специфичног и различитог ликовног изражавања ученика. Приликом реализације сваке од наставних тема, веома је важно ученике „заштити“ од кича, стереотипа и шаблона. Ученике треба усмјеравати да прате ликовне изложбе у музејима, галеријама, као и да се упознају с радом ликовних умјетника у својим срединама и шире. Кад је могуће, треба организовати и заједничке посјете изложбама ликовних радова, уз стручно вођење.

Предложени фонд сати за остварење исхода учења и реализацију садржаја одређене наставне теме могуће је кориговати, тј. извршити прерасподјелу фонда сати за поједине наставне области и теме (програмске садржаје) у складу са интересовањима, опремљеношћу и условима у којима се настава одвија. Оквирни број часова за наставне области је: *Сликање* - 30 часова, *Простор, компоновање и преобликовање* - 22 часа и *Простор и односи у простору* - 20 часова.

Планирање и програмирање ликовних садржаја потребно је (колико је то могуће) ускладити са садржајима учења других наставних предмета, прије свега са српским језиком, природом и друштвом, вјеронауком ... На примјер: Текст Гвида Тартаље „Подела улога“ треба планирати онда када се ради Амбијент / Сценски простор. Уколико је из објективних разлога тешко ускладити овај текст са ликовним садржајима, може се одабрати и неки други драмски текст који ће ученицима послужити за израду маске, сцене и на крају за извођење.

Часове Колажа и асамблажа (површинског и тродимензионалног) је најбоље планирати у оном периоду када се јавља потреба за пригодним темама. Колаж и асамблаж са мотивима пристиглих годишњих доба, вјерских и међународних празника...

РЕАЛИЗАЦИЈА НАСТАВЕ И УЧЕЊА

Како би се задовољио индивидуални доживљај и израз, те креативност и оригиналност, погрешно би било на часовима ликовне културе захтијевати од ученика да прецртавају (пресликавају) оно што им је показано као подстицај за рад. Оно што цртају, сликају, стварају треба да буде њихов сопствени израз, доживљај онога што су чули на часовима ликовне културе или неког другог наставног предмета уколико је планирање тематски прожето.

Наставник треба водити рачуна да не даје много готових рјешења, слика, цртежа, фотографија, модела, како се код ученика не би смањила, или чак изостала, стваралачка способност.

Ученици који имају развојних тешкоћа, свој ликовни израз треба да постижу оним ликовним материјалима и техникама којима ће осјећати угодне емоције. Нпр. ученик који има слабо развијену моторику, неће радити маказама, али му се може дати задатак гдје ће умјесто резања савијати папир или лијепити ситне комадиће папира. Умјесто рада темперама, може радити дрвеним бојама, фломастерима или воштаним бојама.

Избор ликовних материјала треба да буде разноврстан, али да се сведе на оно што је доступно ученицима и њиховим родитељима, те њиховим материјалним могућностима. Није препоручљиво да наставник често ученике и њихове родитеље обавезује да обезбјеђују разноврсне и теже доступне материјале за рад.

Област 1: Сликање

Тема 1: Сликарски материјали и технике (18)

Омогућити ученицима да упознају карактеристике акварела као сликарске технике. Подстицати уочавање карактеристика акварела на умјетничким дјелима већег броја аутора, као и запажање најчешћих мотива који су погодни за рад са акварелом. Практичан рад са акварелом: растварање боја, наношење боја на подлогу, разливање боја, мијешање боја и акценти. Могући мотиви: чудни снови, путовање кроз космос, у дубинама мора...

Упознати ученика са својствима пастела и креда у боји: врсте подлога на којима се може радити пастелом или кредом – како се може одржати њихова постојаност на подлози; шта значи појам „пастелности“ и који мотиви се њима могу најбоље изразити. Могући мотиви: илустровање текстова лирских пјесама, воће или цвијеће (рад по узору на природу)...

Упознати детаљније ученике са својствима темпера и подлогама на којима се може њима сликати. Могући мотиви: кишни дан, мртва природа са интересантним предметима.

Тема 2: Основне и изведене боје (12)

Упознати ученике са основним и изведеним бојама, те како ће препознати основне и изведене боје. Поучити и оспособити ученике како да самостално добију изведене боје. У складу с тим потребно је ученике охрабрити, подстицати и оспособити да се самостално и

слободно ликовно изразе користећи боје по принципу комплементарности. Подстицати машту и креативност код компоновања различитим бојама. Подстицати ученике да постављају на подлогу основне и изведене боје.

Пожељно би било у учионици изложити Освалдов круг боја, што ће омогућити да ученици визуелно брже и лакше перципирају однос међу бојама. Анализирати боје на ученичким радовима и умјетничким сликама. Могућност корелације с другим наставним предметима су велике. Кад је наставни предмет православна вјеронаука у питању, може се разговарати о фрескама, зидном сликарству, иконама, начинима како настају боје које се користе, као и о коришћењу и настанку пигмената

Област 2: Простор, компоновање и преобликовање

Тема 1: Колаж и асамблаж /површински и тродимензионални (12)

Објаснити појам колажа (лијепљење различитих комада папира, текстила, дрвета, пијеска и других објеката на подлогу) и асамблажа (склапање, спајање различитих материјала и предмета тродимензионалног карактера). Демонстрирати технику рада. Мотивисати ученике да користе разноврсне материјале и предмете из свакодневне употребе. Повезивати ликовну културу с темама из геометрије. Наводити примјере дводимензионалних и тродимензионалних површина. Могући мотиви: лептир, клоун, цвијет из маште, јесење лишће, страшило у башти, бића и животиње из бајке, свемира, чудновате птице, чудна летјелица, необична радионица и сл.

Тема 2: Моделовање/површина, маса, волумен (10)

Опажање, а затим рјешавање ликовним средствима разноврсних интересантних површина у задатом простору. То може бити кора дрвета, крила инсекта, лист, годови на дасци (пању), црни лук на пресјеку, структура хљеба, сунђера, пчелињег саћа, стијене, кристали и сл. Постепено, укључити и боју. Практични радови (на примјер: обликовање чиније) треба да се састоје и у представљању карактеристичних маса ликовним средствима. Препоручује се рад у глини.

Област 3: Простор и односи у простору

Тема 1: Везивање облика у тродимензионалном простору и равни (10)

Фокус је на тродимензионалном простору. Показати и објаснити разлику између површинских (дужина и ширина) и тродимензионалних (дужина, ширина и висина) облика. Објаснити појам пластичног обликовања. Објаснити ученицима појам масе као просторног облика са три димензије дужина, ширина и висина. Показати дјечије радове и репродукције умјетничких дјела. Могући мотиви: јаје, лопта, чаша, чамац, воће, скулптура за радни сто, мој омиљени музички инструмент.

Тема 2: Амбијент /сценски простор (10)

Омогућити ученицима да стекну основна знања о сценографији. Објаснити улогу маске, костима, сцене... везано за важност амбијената и сценског простора. Показати неколико примјера израде маске, костима, сцена... како реалних предмета, тако и видео записа. Дати упутства за израду. Подстицати да добију складна и маштовита рјешења. Извести са ученицима представу у којој ће користити маске које су они само израдили.

ПРАЋЕЊЕ И ВРЕДНОВАЊЕ НАСТАВЕ И УЧЕЊА

Наставник треба да континуирано прати, процјењује и подстиче развијање индивидуалних потенцијала и рад сваког ученика у виду описног оцјењивања, коментара, препорука, сугестија... Није неопходно да се сваки ученички рад оцјењује, али је потребно да наставник за сваки ученички рад искаже своје мишљење о томе шта је добро, а шта је то на чему још треба порадити. На тај начин ученици ће пожељети да иду ка ономе што је добро, а да постепено напуштају оно што је мање добро. Приликом процјењивања напредовања и оцјењивања ученичких постигнућа различити критеријуми се могу узети у обзир:

- однос према раду (припремљеност за час, одржавање прибора и радног простора, рационално и одговорно коришћење материјала и прибора за рад, чување радова...);
- оригиналност у односу на друге ученике и своје претходне радове;
- употреба одговарајуће сликарске технике и средства за рад;
- однос према раду/себи (истрајност у раду, истраживање информација и постављање питања, учење на грешкама...);
- однос према другима (довршавање радова у договореном року, поштовање договорених правила понашања, спремност на сарадњу са другима и уважавање других...);
- разумијевање радних задатака и повезивање нових информација са ранијим искуствима.

Наставник континуирано прати напредак ученика, како би имао увид у промјене које су се десиле током школске године. Током праћења рада и напретка ученика, наставник може да састави чек-листе за процјену и самопроцјену напретка сваког ученика, а које могу садржати различите сегменте на које наставник ставља акценат. На тај начин ученици имају могућност да посвете додатну пажњу, како би постигли бољи успјех у раду.

Бројчану оцјену наставник уноси у одјељењску књигу, у рубрику практични рад, након одређеног периода праћења рада ученика. Уколико наставник процијени да неки ученици петог разреда цртају као ученици првог или другог разреда, то ће бити показатељ да ученици нису довољно напредовали и да нису развили своје способности у складу са узрастом.

Наставник на сваком дјечијем раду процјењује општи изглед и начин изражавања ликовним језиком и средствима, те општу усмјереност ученичке активности.

Вредновање треба да буде организовано као самовредновање, вредновања радова од стране других ученика, вредновање од стране учитеља.

*****

3. НАСТАВНИ ПРЕДМЕТ МАТЕМАТИКА

ПЛАНИРАЊЕ НАСТАВЕ И УЧЕЊА

У Наставном плану и програму Математике за пети разред дат је оквирни број часова по наставним областима и темама. Од укупног броја часова (180), наставник планира осам (8) часова за израду и исправак четири школска писмена задатка, а 172 часа су предвиђена за реализацију наставних садржаја и остварење исхода учења за одређене наставне области и теме. У Наставном плану и програму *Математике* за пети разред дат је оквирни број часова по наставним областима и темама. За *Област 1: Природни бројеви и операције* предвиђено је 130 часова од чега за *Тему 1: Скуп природних бројева (N_0)* -18 часова, *Тему 2: Сабирање и одузимање у скупу N_0* – 40 часова, *Тему 3: Множење и дијелење у скупу N_0* - 58 часова, *Тему 4: Математички изрази* – 9 часова, те *Тему 5: Разломци* -5 часова. За остварење исхода учења и реализацију садржаја у оквиру *Области 2: Мјерење и мјере* – 10 часова (по 5 часова за јединице за површину и јединице за запремину), те за *Област 3: Геометрија* – 32 часа, гдје је за *Тему 1: Површина квадрата и правоугаоника* и *Тему 3: Запремина квадра и коцке* предвиђено по 8 часова, а за *Тему 2: Квадар, коцка и њихова површина* предвиђено је 16 часова.

Ученици на почетку треба да буду упознати са очекивањима, планом и програмом наставног предмета и начином рада. Пошто се ученици први пут срећу са појмом писмени задатак, потребно је ученике и са тим упознати.

Планирање и припремање треба да буде утемељено на иницијалним испитивањима. Уколико се резултатима иницијалног испитивања утврди да ученици немају релевантно предзнање, потребно је извршити прерасподјелу часова тако да се створе услови за несметано учење садржаја петог разреда.

Програм математике усмјерава наставника да наставни процес конципира у складу са дефинисаним исходима, односно да планира како да ученици достигну исходе и да изабере одговарајуће методе, активности и технике за рад са ученицима. Дефинисани исходи

показују наставнику и која су то специфична знања и вјештине која су ученику потребна за даље учење и свакодневни живот. Приликом планирања часа, дате исходе треба разложити на мање и на основу њих планирати активности за конкретан час. Треба имати у виду да се исходи у програму разликују, да се неки могу лакше и брже достићи, док је за одређене исходе потребно више времена и активности, као и рада на различитим садржајима. Исходе треба посматрати као циљеве којима се тежи током једне школске године. Наставу у том смислу треба усмјерити на развијање компетенција и не треба је усмјерити само ка достизању појединачних исхода. Такође, наставник ће одредити прихватљиве доказе да су очекивани исходи остварени.

При обради нових садржаја треба се ослањати на постојеће искуство и знање ученика, и настојати, да ученици самостално откривају математичке правилности и изводе закључке. Основна улога наставника је да буде организатор наставног процеса, да подстиче и усмјерава активност ученика. Ученике треба упућивати да користе уџбеник и друге изворе знања, како би усвојена знања била трајнија и шира, а ученици оспособљени за примјену у рјешавању разноврсних задатака. Уколико су задаци у уџбенику распоређени по нивоима, не треба инсистирати на изради свих задатака. Одабрати репрезентативне задатке, тј. само оне кроз чије рјешавање ће ученици доћи до очекиваних исхода. Наравно да треба подржати и охрабрити оне ученике који имају склоности ка рјешавању већег броја различитих математичких задатака.

Приликом планирања наставе, треба имати у виду да, у овом узрасту, различите игролике активности, као и употреба едукативних софтверских алата, у функцији сазнавања и учења могу бити додатна мотивација за усвајање математичких садржаја. Због тога је важно да се ученицима омогући да развијају математичко мишљење у контексту игроличких активности и употребе едукативних апликација на интернету и других електронских материјала. Поред тога, игролике активности и употреба едукативних апликација и електронских материјала значајно доприносе развијању интересовања за математику и позитивног става према математици.

На часовима треба комбиновати различите методе и облике рада, што доприноси већој рационализацији наставног процеса, подстиче интелектуалну активност ученика и наставу чини интересантнијом и ефикаснијом. Избор метода и облика рада зависи од наставних садржаја које треба реализовати на часу и предвиђених исхода, али и од специфичности одређеног одјељења и индивидуалних карактеристика ученика. Осим традиционалних дидактичко-методичких приступа (метода, облика, средстава...), пожељно је, а и могуће, подржати/укључити савремене системе наставе математике, као што су: хеуристичка наставу, откривалачка, индивидуализована, проблемска, компјутеризована, витагена, респонсибилна, контекстуална, интерактивна, инклузивна, развијајућа...

Редослијед навођења садржаја одређених области и тема у наставном програму *Математика за 5. разред* није обавезујући редослијед реализације наведених садржаја, осим у случајевима када су одређени садржаји у међусобној зависности тј. када се одређени садржај мора реализовати као први па тек садржај који је надградња првом садржају.

РЕАЛИЗАЦИЈА НАСТАВЕ И УЧЕЊА

У оквиру наставне области *Бројеви* продубљују се и проширују знања која су ученици стекли у оквиру тематске цјелине бројева до 1000. Подразумијева се да ученици познају писмено сабирање и одузимање до 1000 и појмове сабирак, збир, умањеник, умањилац, разлика. Сва правила и законитости о рачунским операцијама се примјењују и у скупу бројева првог милиона, с тим да је пожељно присјећати се садржаја из претходних разреда како би ученици лакше овладали новим садржајима. У објашњавању класа и разреда примјењивати принцип очигледности.

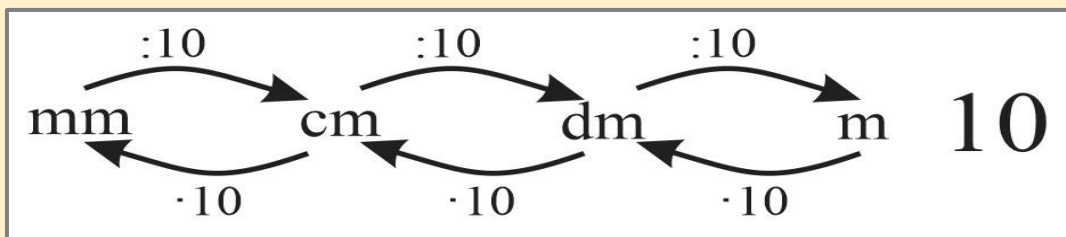
Ученици треба да добро овладају писменим сабирањем и одузимањем до 1000, јер је то кључни предуслов свих других садржаја учења у оквиру теме *Сабирање и одузимање у скупу N_0* .

На почетку наставне теме *Множење и дијељење у скупу N_0* провјерити да ли сви ученици у потпуности знају таблицу множења и дијељења на нивоу аутоматизма. Једино у том случају су створени предуслови за успјешно учење множења и дијељења бројева већих од 1000. При давању примјера за учење водити рачуна о сврсисходности садржаја, тј. треба ићи ка примјени знања у реалним ситуацијама. Како је раније речено да се сва правила и законитости о рачунским операцијама примјењују у скупу бројева до 1 000 000, тако важи и за множење и дијељење. Ученике је важно напомињати на везу множења и дијељења, као и сабирања и одузимања. Неопходно је да ученици добро познају множење и дијељење бројева до 1000, као и појмове чинилац, производ, дијељеник, дјелилац, количник.

Поред утврђивања способности израчунавања вриједности простих и сложених бројевних израза, код ученика се развија способност састављања бројевних израза и израза са промјенљивом на основу инструкција или математичког моделовања проблемске ситуације.

Ученици се у петом разреду поново сусрећу са појмом разломка. Важно је да ученици овладају појмовима бројилац, разломачка црта и именилац. Разломак $\frac{a}{b}$, при чему су $a, b \leq 10$, треба представити различитим визуелним представама попут правоугаоника, квадрата, кружних дијаграма и слично. Прво треба упоређивати разломке са једнаким именицима (нпр. $\frac{3}{5}, \frac{6}{5}, \frac{4}{5}$), а потом разломке са једнаким бројоцима ($\frac{2}{4}, \frac{2}{5}, \frac{2}{6}$).

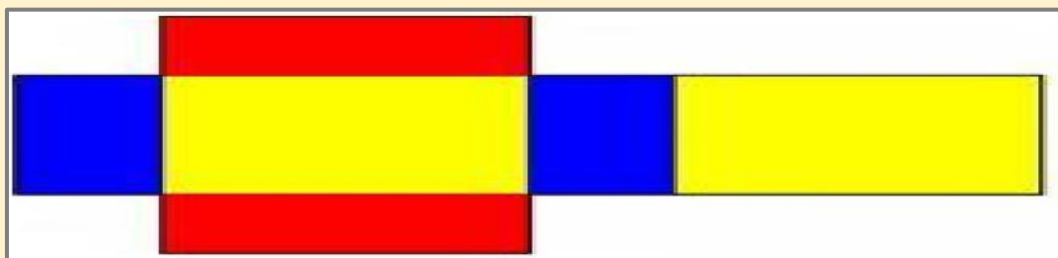
У оквиру наставне области *Мјерење и мјере* уче се јединице за површину и јединице за запремину. Прије јединица за површину и запремину треба поновити јединице за дужину. Однос између сусједних јединица за дужину је 10 пута мањи или већи, што се једноставно може приказати и графички (Слика 1).

Слика 1. Однос јединица за дужину

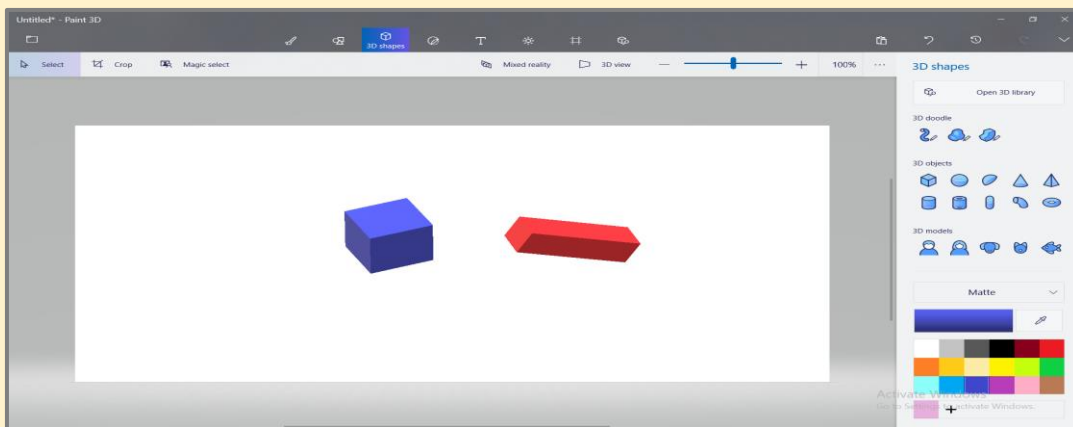
Јединице за површину и запремину пожељно је на исти начин графички представити и то тако да се ученицима укаже да је у јединицама за површину однос између двије сусједне јединице 100 пута мањи или већи, а у јединицама за запремину тај однос је 1000 пута већи или мањи. Моделовањем јединичних запремина коцки и квадра развијати појам њихове запремине. Појам запремине ученик ће доживјети обликујући и слажући различите квадра од пластелина. Стандардне мјерне јединице за запремину треба повезати са јединицама за мјерење запремине течности (l, dl, cl, ml, hl). Пожељно је поменуте везе илустровати пресипањем воде из боце од 1 l у коцку стране 1 dm. Сипање воде из обичне кухињске мензуре може послужити за практично одређивање запремине посуда.

У усвајању геометријских садржаја и појмова треба полазити од конкретних, доживљених рољастих облика и тијела из окружења. Важно је поновити садржаје и појмове геометрије из претходних разреда (фигура, линија, тачка, страна, ивица, тјеме, паралелност, нормалност, подударност). Довести у везу геометријске облике и тијела, на првом мјесту правоугаоник и квадар, те квадрат и коцку. Ученици треба да овладају цртањем квадра и коцке на квадратној мрежи. Ученицима указати да различита оријентација квадра и коцке зависи од угла посматрања. У цртању користити пуне линије и испрекидане линије за оне ивице које се не виде. Ради потпунијих представа о квадрату и коцки неопходно је да ученици праве моделе поменутих тијела (Слика 2).

Слика 2. Мрежа квадра

Наспрамне стране квадра треба обојити истом бојом, па ће ученицима бити јасније да је квадар састављен од три пара једнаких наспрамних страна. Ученици могу у програму Paint 3D, који се налази у оперативном систему Windows 10, цртати геометријска тијела различитих величина и боја, ротирати их, помијерати и слично, како би стекли јасније представе о особинама у првом реду квадра и коцке (Слика 3).

Слика3. Изглед програма Paint 3D

Прије учења површине квадрата и коцке, неопходно је научити површину правоугаоника и квадрата. Када ученик схвати да је коцка састављена од шест једнаких страница и да се површина једне странице израчунава по формули $P = a \cdot a$ (или $P = a^2$), лако ће научити да се површина коцке рачуна по формули $P = 6 \cdot a \cdot a$ (или $P = 6 \cdot a^2$).

ПРАЋЕЊЕ И ВРЕДНОВАЊЕ НАСТАВЕ И УЧЕЊА

Саставни дио процеса усвајање математичких знања у свим фазама наставе је праћење и вредновање степена остварености исхода, које треба да обезбиједи што поузданије сагледавање развоја и напредовања ученика. Тај процес започети иницијалном процјеном нивоа на коме се ученик налази на почетку наставног процеса. Током наставног процеса прикупљање информација из различитих извора (свакодневна посматрања, активност на часу, учествовање у разговору и дискусији, самосталан рад, рад у групи, контролни задаци, низови задатака објективног типа, петоминутне провјере, писмени задаци) помажу наставнику да сагледа постигнућа (напредовање ученика или потешкоће у напредовању) ученика и степен остварености исхода. Свака активност је добра прилика за процјену напредовања и давање повратне информације, а важно је ученике оспособљавати и охрабривати да процјењују сопствени напредак у учењу. Разговор са ученицима једна је од основних активности наставника, који се јавља у континуитету, у свим фазама наставног процеса. У оцјењивању ученика користити сљедеће технике и поступке:

- Листа провјере,
- Питања и одговори,
- Самооцјењивање,
- Оцјењивање од стране колеге/ученика,
- Опсервација наставника,
- Групни задаци,
- Презентација,
- Микро задаци (мањи дијелови оцијењени посебно и урађени током времена).

*****

4. НАСТАВНИ ПРЕДМЕТ ПРИРОДА И ДРУШТВО

Концепција наставног предмета *Природа и друштво* осмишљена је на начин да подстиче остваривање развојних потенцијала дјетета, што се очитује и у дефинисаним циљевима овог наставног предмета и исходима учења.

Природа и друштво у 5. разреду обједињује сазнања о природном и друштвеном окружењу и омогућује стицање нових и развијање постојећих компетенција за одговорно понашање и активно учење у свакодневном животу. У петом разреду ученици се уводе у нова подручја као што су садржаји о небеским тијелима и прошлост. Радозналост дјеце за новим сазнањима и претходно стечена сазнања и искуства, представљају основу за даљи рад. На овом узрасту ученици су спремни за виши ниво самосталности у раду, а учење које се остварује на овај начин, подстиче развој креативности и критичког мишљења код ученика и доприноси трајности стеченог знања.

ПЛАНИРАЊЕ НАСТАВЕ И УЧЕЊА

За реализацију наставног предмета *Природа и друштво* у 5. разреду основне школе, наставним планом је предвиђено 108 часова годишње, односно три часа седмично.

Дефинисани исходи учења у наставном програму природе и друштва за 5. разред, те програмски садржаји који омогућују остваривање истих, распоређени су у оквиру двије наставне области: *Природа* (52 часа) и *Друштво* (56 часова). У структури области *Природа* је седам наставних тема: Небеска тијела, Постанак и састав Земље, Ваздух - омотач планете Земље, Нежива природа - материјали, Станишта и животне заједнице, Екологија и Човјек као дио природе. Структуру наставне области *Друштво* чине четири наставне теме: Република Српска и Босна и Херцеговина, Природно - географске карактеристике Републике Српске и Федерације БиХ, Друштвено - географске и привредне карактеристике Републике Српске и Федерације БиХ и Прошлост. Редослијед навођења садржаја одређених области и тема у наставном програму природе и друштва није обавезујући редослијед реализације, осим у случајевима када су одређени садржаји у међусобној зависности тј. када се одређени садржај мора реализовати као први па тек садржај који је надградња првом садржају. Приликом планирања, почев од глобалних планова, наставник осмишљава и креира редослијед реализације одређених наставних тема, имајући у виду дефинисане исходе учења за одређену тему, те могућност повезивања исхода и програмских садржаја различитих тема, као и области.

Програм Природе и друштва за пети разред је усмјерен на исходе учења, па сходно томе наставник има већи степен слободе приликом избора и креирања садржаја, те међусобног

интегрисања садржаја појединих тема и области, а све са циљем остваривања дефинисаних исхода учења. Приликом израде оперативних (мјесечних/седмичних) планова и програма рада наставник врши операционализацију дефинисаних исхода учења, водећи рачуна да се одређени исходи могу остварити уз примјену различитих садржаја, лакше и/или теже, за краћи и/или дужи временски период. Брзина и степен остварења исхода учења ће зависити од индивидуалних способности и могућности ученика, али и од начина осмишљавања наставе, учења и поучавања. Наставник има слободу да, предложени фонд часова за реализацију садржаја програма и остварење исхода учења, коригује у складу са потребама, предзнањима и искуствима ученика, али и у зависности од начина реализације, примијењених облика, метода и техника рада, те у складу са условима и могућностима школе.

РЕАЛИЗАЦИЈА НАСТАВЕ И УЧЕЊА

Примјеном различитих дидактичких модела интерактивног учења, како при упознавању и обради, тако и током утврђивања и систематизовања наставних садржаја, стварати повољну емоционалну климу и мотивацију за рад и учење. Наставне активности треба заснивати на: посматрању које ће утицати на развој пажње, мишљења и закључивања, стваралачким активностима ученика, пројектној настави, дебати и другим начинима активирања ученика. Осим активности у оквиру редовне наставе, реализацију програмских садржаја остваривати и кроз: излете, шетње, организоване посјете, осмишљене часове у природи (учионица у природи), наставу/школу у природи, учешће у одговарајућим акцијама и остале облике амбијенталног учења/наставе. Приликом реализације одређених програмских садржаја повезивати се са друштвеном средином, посебно укључивањем родитеља ученика у наставни процес, када је то могуће и када то доприноси ефикаснијој и квалитетнијој реализацији наставног процеса. Настојати да кроз непосредни доживљај и лично искуство ученици обогате и прошире знања о живом и неживом свијету, друштвеним и природним појавама и процесима из своје околине.

Омогућити ученицима да самостално истражују, прате, експериментишу, сакупљају, стварају, долазе до нових сазнања како би подстакли критичко мишљење и развили активан однос према заштити и чувању околине. Користити што више очигледних наставних средстава (слике, фотографије, илустрације, разгледнице, географске карте и нијеме карте, ленте времена, аудио и видео записе) како би се ученици упознали са различитим појмовима и промјенама у друштву. Путем разноврсних огледа омогућити ученицима разумијевање природних појава и међусобну условљеност и повезаност живе и неживе природе, те развијати код ученика способности да запажа и увиђа основна својства материјала, појава и процеса, као и њихову повезаност.

Подстицати ученичке активности на изради тематских паноа у учионици и формирању одјељењских албума, збирки са узорцима из природног и друштвеног окружења, те израду Power Point - презентација и видеа на различите теме.

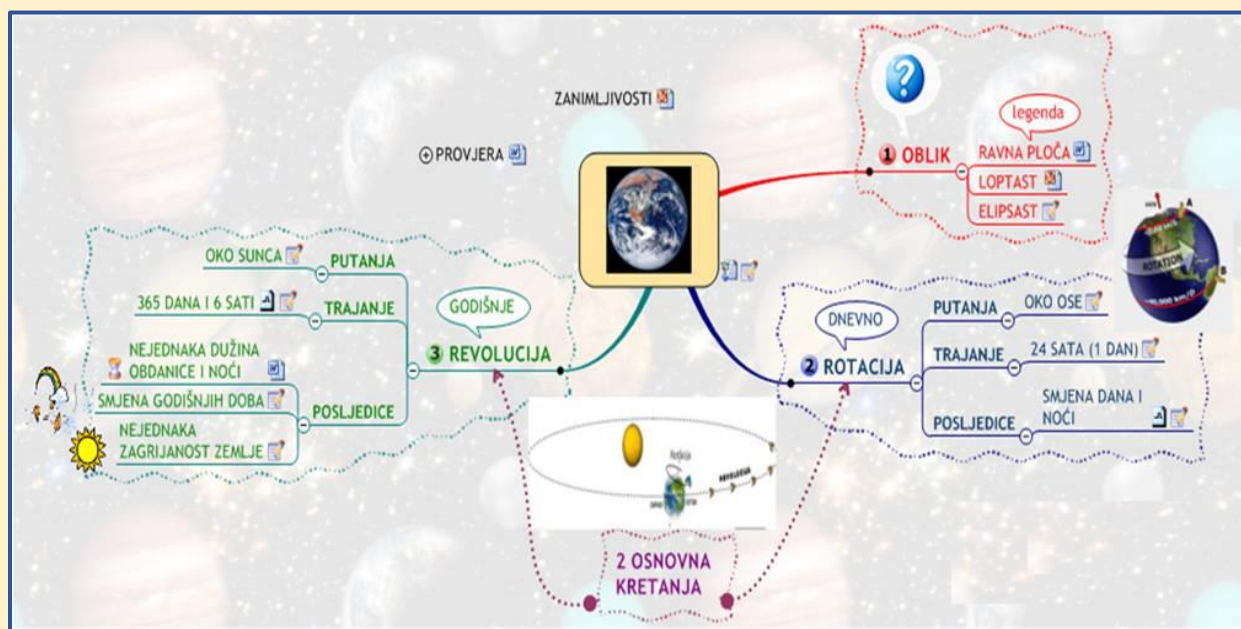
Упутити ученике на различите изворе информација (штампане и електронске медије) како би код њих остварили већу мотивацију, развили правилан однос према раду и цјеложивотном учењу. Развој вјештина коришћења различитих извора информација и њиховог критичког вредновања од стране ученика, треба да подстакне развој техника учења и активности ученика које су усмјерене на практичну примјену стечених знања и развој функционалних знања, вјештина и навика.

Коришћење модерне технологије у настави, у складу са материјалним могућностима школе (презентације, анимације, анимиране филмове, ...), доприносиће ефикаснијем остварењу исхода учења и функционалној употреби наученог.

Наставни предмет Природа и друштво у 5. разреду представља интеграцију двије области *Природа* и *Друштво* које су даље разрађене на наставне теме и садржаје у оквиру њих.

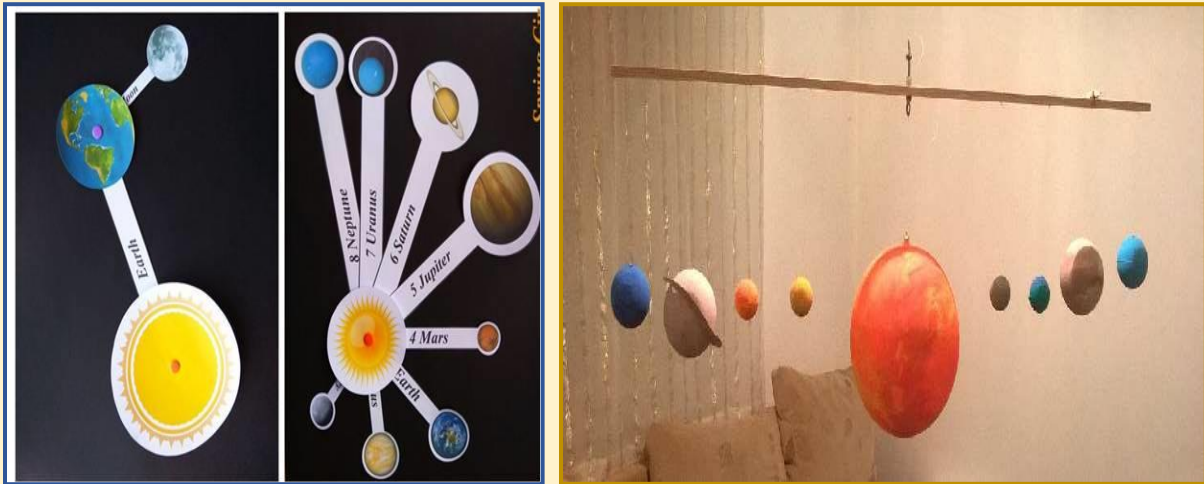
Очекивани исходи области **Природа** усмјерени су на проучавање живе и неживе природе, појава и процеса у природном окружењу, те уочавање и разумијевање њихове међусобне повезаности и условљености.

Наставна тема **Небеска тијела** је за ученике апстрактна. За разлику од претходних разреда, у којима су ученици садржаје најчешће могли уочавати непосредним посматрањем, у овој теми очигледност може бити посредна, односно потпомогнута одговарајућим наставним средствима попут: мапа ума (слика 1), видео записа, фотографија, анимација, модела (слике 2, 3 и 4), презентација, апликација, цртежа и сл. На тај начин се може приближити редослијед планета у Сунчевом систему, значај Сунца за човјека, облик Земље, кретања Земље и посљедице тог кретања. На интернету је доступан велики број фотографија и видео записа који могу олакшати рад и разумијевање садржаја. Приликом проучавања садржаја о *Земљи-планети Сунчевог система* препоручује се коришћење глобуса.

Слика 1. Мапа ума – Земља, планета Сунчевог система

Модел планета Сунчевог система (слика 2) се може израђивати у дводимензионалној, али и тредимензионалној форми уз употребу папира, картона, лоптица од стиропора, кугли које служе као декорација за јелку, пластелин, тијесто за моделовање, глина...

Слика 2. Планете Сунчевог система

(Извор: <https://i.pinimg.com/564x/f0/e2/0a/f0e20accfc304059a384c2ac454eb00c.jpg>)

Помоћу батеријске лампе (која ће представљати Сунце) и глобуса или модела Земље (као што је приказано на слици 3) може се практично показати кретање Земља око своје осе и уочити смјена обданице и ноћи.

Слика 3. Кретање Земље око своје осе

Приказом кружења Земље око Сунца на моделу (слика 4) може се јасно уочити промјена положаја Земље у односу на Сунце на путањи по „орбити“ као и неједнака освијетљеност Земље што условљава и њену неједнаку загријаност. Тако се апстрактни садржаји о посљедицама револуције чине очигледнијим и разумљивијим.

На часовима Ликовне културе могу се цртежом приказивати Сунчев систем, планета Земља и њени облици кретања.

Слика 4. Кретање Земље око Сунца

Реализацију теме *Постанак и састав Земље* пожељно је заснивати на самосталном и истраживачком раду ученика. Ученици могу самостално израђивати мапе ума којима ће приказати најважније дијелове садржаја. Поред тога у индивидуалном, групном или тандемском облику рада могу успјешно обављати једноставне експерименте који се односе на постанак Земље и врсте тла/земљишта. Уколико постоји могућност, пожељно је за садржаје о *постанку Земље*, обезбиједити пијесак, ситне каменчиће, коцке леда, фен или вентилатор, посуде са водом, празне веће посуде. Помоћу њих се може опонашати дјеловање спољашњих сила на обликовање Земљине коре. Дјеловање топлоте на настаanak земљишта може се повезати са садржајима који су реализовани у 4. разреду, а односе се на особину тијела да се на топлоти шири, а на хладноћи скупља. Утицај биљака на стварање земљишта може се приближити посматрањем биљака (на примјер лишажева) које могу видјети на некој тврдој подлози као што је стијена, плочник и сл.

Ученици треба да уоче мјесто на којем те биљке расту и какав утицај њихово коријење има на настаanak земљишта. Посматрање животиња које живе у тлу, канала и склоништа која праве у земљишту, примјер су како животиње ситне земљиште и размекшавају тло. Слојеве Земљине коре можемо показати огледом са груменом земље који треба додати у посуду са водом и добро промијешати, а затим оставити да се земљиште слегне. Уочиће слојеве камена, пијеска и муља који могу представљати слојеве Земљине коре.

Утицај вулкана и земљотреса на обликовање изгледа планете Земље, дјеци може бити врло занимљив кроз извођење једноставних огледа настанка вулкана и земљотреса или кратких видео записа. Огледи су погодни и за показивање начина повећања плодности земљишта поступком наводњавања и одводњавања. За ту прилику можемо у школском дворишту

припремити кутак у коме ћемо показати како се изграђују канали за наводњавање или одводњавање, или пак подизање насипа за одбрану од поплава. Говорећи о значају пошумљавања, заједно са ученицима можемо посадити дрво или учествовати у акцији пошумљавања, уколико за тако нешто постоји могућност.

Приликом разликовања *типова тла/земљишта* ученици могу изводити огледе са различитим типовима тла тако што ће уочавати њихове основне особине (боја, растреситост и пропустљивост). Како би се добили одговарајући ефекти, потребно је да ученици експериментишу са истом количином, по могућности сувог земљишта, и да сипају исту количину воде како би уочили које земљиште има већу пропустљивост. Такође је пожељно да све посуде, које се користе у раду, буду провидне како би се лакше уочили добијени ефекти. Слиједи примјер задатака на листићу, који по моделу егземпларне наставе, комбиноване са учењем путем открића, може бити исти за све ученике:

Пред вама је парче земљишта, лијевак, посуда и вода.

1. Посматрајте земљиште. Какве је боје? Шта јој даје ту боју? Какво бисте јој име дали? Гдје га највише има?
2. Узмите у руке мало земље и пропуштајте је кроз прсте? Да ли је земљиште растресито и колико?
3. Лијевак ставите у посуду. У лијевак сипајте мало земље. Прелијте воду преко ње. Шта запажате? Да ли земљиште пропушта воду? Каква је пропустљивост?
4. Да ли је плодно? Како можемо повећати плодност?
5. Одговоре упишите у одговарајуће поље у табели.

врста тла	боја	растреситост	пропустљивост

За савладавање садржаја *о природном благу у унутрашњости Земље*, уколико је могуће, пожељно је донијети примјере неких руда, минерала и горива (угаљ, графит из оловке, мермер или гранит, предмете од алуминијума, бакра, олова, гвожђа и слично). На тим примјерима се могу уочавати њихове особине и значај за живот и рад човјека. Пожељно је повезивање са садржајима из претходних разреда, који се односе на материјале, њихове особине, повратне и неповратне промјене и слично.

Загађивање и заштита земљишта су еколошке теме о којима ученици имају већ довољно предзнања, те их треба искористити за надоградњу нових знања и њихову примјену у свакодневном животу. Потребно је мотивисати ученике да учествују у еколошким акцијама и обиљежавању важних еколошких датума.

Све наведене огледе пожељно је реализовати изван учионице. Поред примјера у удбенику, могу се могу пронаћи и други примјери за извођење огледа, који ученицима могу приближити садржај. Уз све наведене примјере могу се користити и видео записи и презентације који приказују утицај различитих фактора на постанак и састав Земље.

Тема **Ваздух-омотач планете Земље** односи се на проучавање особина и састава ваздуха, као и начина његовог загађивања и заштите. У ту сврху могу послужити бројни огледи којима ученици путем открића, самостално, могу сазнати важне особине ваздуха које су предвиђене НПП-ом.

На линку [http://bmc.pfb.ues.rs.ba/documents/Radovi/BMC%203\(2016\),%2015-23.pdf](http://bmc.pfb.ues.rs.ba/documents/Radovi/BMC%203(2016),%2015-23.pdf) је доступан примјер припреме за наставни садржај „Ваздух и особине ваздуха“ (Радивојевић, 2016).

Приликом упознавања састава ваздуха могу се користити огледи који показују особине кисеоника и угљен-диоксида и њихов утицај на горење. Кроз наставни садржај *Састав ваздуха* могу се извести слични огледи као што је приказано на видео записима доступним на сљедећим линковима:

- кисеоник <https://www.youtube.com/watch?v=2ffx9strpVQ>,
- угљен – диоксид <https://www.youtube.com/watch?v=sRBHixavkus>.

Садржаје о *загађивању и заштити ваздуха* треба заснивати на развијању еколошке свијести, уз могућност примјене пројектне наставе, рјешавања проблемских ситуација или израдом мапа ума у контексту загађивања и заштите ваздуха.

При остваривању дефинисаних исхода учења и савладавању садржаја који су саставни дио теме **Нежива природа-материјали**, пожељно је практиковати истраживачки рад. На примјерима огледа који се односе на ваздух и земљиште, а који су ученици усвајали у претходним темама или разредима, треба заснивати и појам *смјесе* (ваздух је смјеса гасова, у њему има азота, кисеоника, угљен-диоксида и других гасова, али и водене паре, честица прашине, дима, чађи; земљиште се састоји од различитих честица глине, прашине, пијеска, остатака изумрлих биљака и животиња, минерала и слично; вода је смјеса различитих материја-подсјетити се на кружење воде у природи и особину воде да је растварач, настанак киселих киша и слично). У свакодневном животу се сусрећемо са смјесама. Уочавајући састав различитих материјала, може се уочавати које супстанце чине различите смјесе (на флашицама воде за пиће може се гледати етикета о саставу те воде; на бочицама разних спрејева пише састав гасова који их чине; на етикетама одјеће пише састав тог материјала; у рецептима за јело видљиви су састојци такве смјесе и слично). Тако могу уочавати да смјесе могу бити у различитим агрегатним стањима. Неке састојке је могуће видјети голим оком, а неке не. Ученици самостално, или према упутствима наставника, могу правити различите смјесе као што је тијесто за моделовање, лимунада, чоколадно млијеко, морска со и вода... Може се организовати игра „Препознај *смјешу*“. Ученик који погоди која је смјеса у питању, преузима улогу вође. Одредити једног ученика који је вођа игре. Он треба да

замисли неку смјесу и да набраја састојке који се у њој налазе. Остали ученици треба да погоде која смјеса је у питању. Варијанте ове игре могу бити да ученици постављају питања о саставу смјесе, на примјер, да ли је смјеса у чврстом агрегатном стању, да ли у смјеси има воде, пијеска, брашна, уља, ...

Раздвајање састојака смјесе може се остварити просијавањем, цијеђењем, одливањем и испаравањем. За ове садржаје потребно је обезбиједити одређени материјал попут сита, цједила, газе, филтер папира, различитих посуда, по могућности провидних и ватросталних. На конкретним примјерима треба уочавати које смјесе се могу раздвојити:

- просијавањем - за смјесе у чврстом агрегатном стању, на примјер: земљиште или пијесак са каменчићима, брашно са зрнима пшенице или кукуруза и сл.;
- цијеђењем - пропуштање течности кроз цједиљку, газу или филтер папир како би се одвојили течни од чврстих материјала, најчешће оне које се задрже на површини течности, али може и оних које потону на дно на примјер: цијеђење јагоде, малине или вишње; цијеђење воде и сувог першуна; цијеђење воде и пијеска и сл.;
- одливањем - слично као код цијеђења раздвајају за смјесе у чврстом и течном агрегатном стању, али углавном оне које се не растворе у течности него падну на дно, на примјер: вода од каменчића, риже, пшенице, кукуруза и сл.;
- испаравањем - раздвајање течности од неких чврстих материјала који су се у њој растворили, на примјер: загријавањем слане воде испарава течност, а остаје со у чврстом стању.

Огледе у којима се користе електрични извори топлоте, треба да се реализују под руководством наставника. Извођењем огледа ученици могу закључити да се исте смјесе могу на различите начине раздвојити, али их треба наводити на закључак да је за најефикаснији начин раздвајање смјесе потребно сагледати прецизност раздвајања њених састојака и вријеме потребно за сваки поступак. Користећи се знањима о раздвајању смјесе, са ученицима се може појаснити поступак пречишћавања кишнице/воде. На сличан начин се могу уочити и други начини примјене раздвајања смјесе у свакодневном животу (у грађевинарству – раздвајање шљунка од пијеска; у пекарству – просијавање брашна). На интернету се могу пронаћи различити видео записи о смјесама и њиховом раздвајању. Неки од њих су ученицима блиски из цртаних филмова, као што је потрага за златом поред ријека. На крају часа може се организовати игра у којој ученици по групама имају задатак да наведу што већи број смјеса које се могу раздвојити на одређени начин (свака група има посебан задатак - просијавање, цијеђење, одливање, испаравање). По завршетку се могу уочити сличности и разлике у поступцима раздвајања смјесе, као и најбоља рјешења за поједине поступке имајући у виду прецизност, брзину и економичност поступка раздвајања смјесе.

Поступак разумијевања садржаја о *наелектрисању предмета* треба започети извођењем огледа који су усмјерени на повезивање ранијих знања о наелектрисању различитих предмета. Коришћењем вуне, свиле или крзна, најлакше се могу наелектрисати неки материјали попут пластике, стакла или ебонита (тврде гуме). Наелектрисани предмети

привлаче комадиће папира, куглице стиропора, власи косе, конфете и сл. Таква наелектрисања доводи у везу са свакодневним животом:

- ако балон протрљамо кроз косу, такође га можемо наелектрисати и привући наведене предмете;
- када купимо неке ствари у продавници и носимо кући кесу поред тијела, кеса додирује нашу одјећу и наелектрише се, зато на кеси можемо видјети неке власи косе или ситне папире који су се залијепили;
- када скидамо неку одјећу она се наелектрише, па чујемо пуцкетање, осјетимо чак и пецкање, а у мраку можемо видјети и ситне искрице.

Наелектрисање може бити позитивно и негативно. Иста наелектрисања се одбијају, а супротна привлаче. Због тога се неки предмети не привлаче, иако су наелектрисани. У природи можемо видјети и пражњење електрицитета кроз муње и грмљавину.

Електричну проводљивост треба започети разумијевањем појма електрична струја на основу постојећих знања о електрицитету. Електрична струја је усмјерено кретање наелектрисаних честица. Не могу сви материјали да проводе електричну струју. Због тога разликујемо проводнике (они који проводе електричну струју-бакар, алуминијум, гвожђе, слана вода..) и изолаторе (они који не проводе електричну струју-гума, пластика, стакло, керамика, суво дрво, дестилована вода...). На примјерима једноставног струјног кола треба показати електричну проводљивост материјала. Струјно коло се састоји од извора, проводника, потрошача и прекидача. Потребан материјал за оглед је: батерија (извор), мала сијалица (потрошач), 3 изоловане жице по 5 cm (проводници) и мала метална штипаљка или прекидач. На примјеру изоловане жице која је од метала (најчешће бакра) обложена гумом, можемо видјети да је метал добар проводник, а облога од гуме је изолатор. Овај оглед треба изводити под надзором наставника, по могућности са гуменим рукавицама, јер су добар изолатор. По једну жицу спојити на сваки крај батерије. Један крај жице са батерије треба спојити са сијалицом, а други са металом штипаљком или прекидачем. Преосталу жицу треба спојити једним крајем за сијалицу, а други крај за штипаљку или прекидач. Када су све жице повезане, струјно коло је затворено, односно проводи се електрична струја до сијалице и она засвијетли. Ако на металној штипаљки (или помоћу прекидача) одвојимо једну жицу, струјно коло је отворено и сијалица не свијетли.

На темељу усвојених знања са претходних часова и из претходних разреда (о електричној струји, уређајима који рада на струју, опасностима од струје, уређајима у домаћинству) треба надограђивати знања о *рационалној потрошњи електричне енергије и правилном руковању електричним апаратима у домаћинству*. Поред набрајања уређаја у домаћинству који користе електричну енергију, код ученика треба развијати свијест о рационалној потрошњи електричне енергије. То се може радити задавањем задатака ученицима да смисле што више примјера из свакодневног живота који указују на могућност рационалне потрошње електричне енергије. Неки од примјера могу бити: угаси сијалицу када ниси у просторији, не држи фрижидер отворен дуже него што је потребно, посуда у којој се спрема

храна треба да одговара величини рингле на шпорету; искључи телевизор, радио, компјутер, пуњач за мобилни телефон када их не користиш активно... Посебну пажњу треба обратити на правилно руковање електричним апаратима. Ради безбједности, важно је нагласити да:

- треба користити само исправне и неоштећене апарате;
- поправку апарата, уређаја и инсталација треба да врши овлаштено лице;
- приликом руковања електричним апаратима треба стајати на подлогама које су добар изолатор (гума, дрво...) или у адекватној обући;
- бојлер треба искључити приликом купања или туширања;
- руке треба да буду суве приликом руковања електричним апаратима и слично.

Подсјетити ученике на акцију „Сат за нашу планету“ која се одржава сваке посљедње суботе у марту. Тада се на сат времена гасе свјетла широм свијета како би се уштедјела енергија и указало на значај очувања планете.

Приликом проучавања *магнетних својстава* треба истаћи да магнет може да привлачи само неке метале попут гвожђа, кобалта, никла. Ако је предмет направљен потпуно или дјелимично од ових метала, магнет ће их привлачити. Најбоље је омогућити истраживачке активности које ће оправдати ове тврдње. За ту прилику треба обезбиједити магнет и различите предмете попут спајалица, играчака, употребних предмета и сл. Омогућити ученицима да дају претпоставке, а затим провјеравају њихову тачност и оправданост. Могу се правити панои са предметима или сликама предмета које магнет привлачи, односно не привлачи. Намагнетисање предмета и особине које тада показују, може се реализовати кроз примјер израде компаса који су радили у претходним разредима. Навести да је планета Земља велики магнет, те да има своје половине (сјеверни и јужни). Нагласити значај магнетног поља Земље које нас штити од штетног зрачења Сунца. Поменути примјере практичне примјене магнета: кретање воза (у Јапану постоји супер брзи воз који има толико јаке магнете да подигну и покрену локомотиву и вагоне), затим компас, електромагнетна дизалица, магнети у домаћинству (за затварање врата фрижидер, ормара,...).

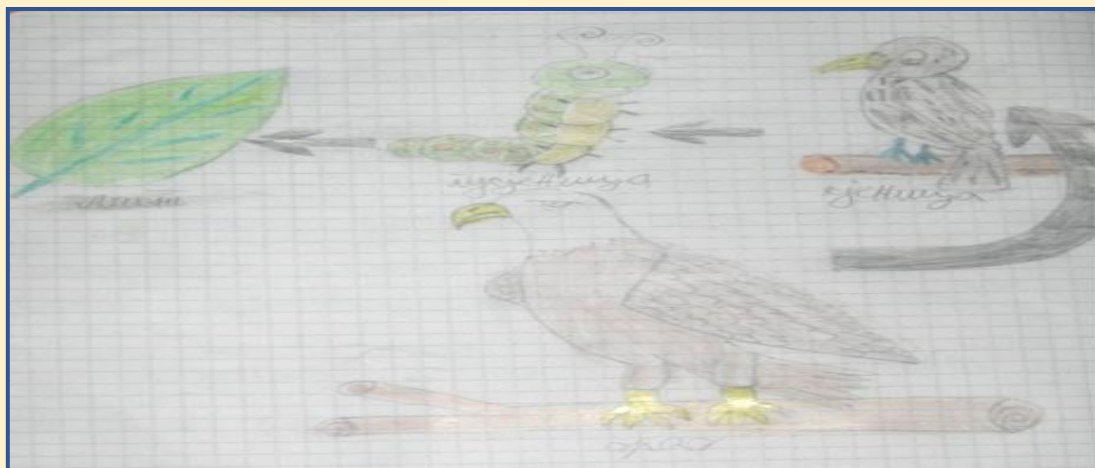
Уочавањем знака за запаљиве материјале ствара се основа за садржај о *запаљивим материјалима*. Ученици сами могу да истражују етикете на одјећи или другим производима и уочавају који материјали су запаљиви. Неки од њих могу да изазову и експлозију (гас, ватромет и сл.). Повезати знања са садржајима о саставу ваздуха и утицају кисеоника на сагоријевање, као и угљен-диоксида за гашење пожара. Након тога идентификовати опасности и начине заштите од пожара. Указати на велики значај брзог дјеловања у случају пожара, као и коришћења кућног апарата за заштиту од пожара, звона за узбуну ..., али прије свега значај превентивног дјеловања, како до пожара не би дошло!

У теми **Екологија** ученици се први пут сусрећу са појмом екологија, иако су им еколошки садржаји познати из претходних разреда. На тим основама треба надограђивати знања о рециклажи, разврставању отпада и међусобној повезаности живе и неживе природе на планети Земљи. Ученици могу сами израђивати различите употребне предмете поступком рециклаже (слика 5). Пожељно је да учествују у еколошким акцијама и да обиљежавају важне еколошке датуме. Буђење еколошке свијести и стварање навика за разврставање различитог отпада важни су циљеви на којима треба заснивати еколошке активности, не само кроз реализацију ове теме, него у свим приликама када је то могуће.

Слика 5. Употребни предмети (рециклажа)

Повезаност живе и неживе природе треба да створи основу за разумијевање појма животних заједница, те их треба темељно обрадити уз посебан осврт на разумијевање појма и значаја ланца исхране (слика 6). Пожељно је користити различита средства којима би се садржај приближио ученицима, попут: мапа ума, видео записа, цртежа, презентација и сл.

Слика 6. Ланац исхране

Приликом проучавања теме **Станишта и животне заједнице** ученике треба подстицати да се користе раније стеченим знањима и искуствима, али и да посматрају окружење, запажају нове појаве, уочавају њихову међусобну узрочно-посљедичну повезаност. Након што појмовно одреде природна и култивисана станишта и животне заједнице, за сваку од њих појединачно треба сагледати услове живота, биљни и животињски свијет и њихову

међусобну повезаност кроз ланце исхране. И у овој теми треба да доминира развијање одговорног односа човјека према природи, као и развијање позитивних навика у циљу очувања природе.

Слика б-а – Примјер ученичког тимског рада

Садржаје је пожељно планирати у прољеће, када се настава може реализовати у амбијенталном окружењу уз постизање већег нивоа очигледности. Учење у природном амбијенту захтијева велику способност наставника за добро осмишљену организацију, реализацију и евалуацију извођења изванучионичке наставе, поштујући основне етапе наведене наставе:

- планирање (одређивање: теме, циља и задатака, времена, трајања, облика извјештавања; избор мјеста извођења; припрема прибора и материјала; уочавање могућности интегрисања наставних садржаја и сл.);
- припремање наставника (упознавање са тереном који је мјесто реализације и уочавање његове повезаност са образовно-васпитним садржајем; читање литературе везане за: упознавање геолошко-географских фактора информације о биљном и животињском свијету, мјестима, избор наставних метода рада, облика и средстава рада);
- припрема ученика (мотивисање ученика за практичан рад на терену; упознавање ученика са карактеристикама рељефа, земљишта и климе датог подручја; упознавање ученика са биљним и животињским свијетом, формирање група и давање конкретних

- задужења и задатака ученицима; упознавање/понављање правила понашања приликом посјете);
- ток извођења (активан рад на терену: кратак уводни састанак са групама и подсјећање на задатке и задужења; рад група на задацима које су добили; наставник надгледа рад група; извјештавање резултата рада; сакупљање материјала за даљи рад у учионици);
  - сређивање података сакупљених на терену (анализа тока активности на основу сакупљених података - материјал, биљешке, фотографије; уочавање потешкоћа и проблема при реализацији; сређивање материјала у привремене или трајне збирке, које могу послужити за отварање једне пригодне мање изложбе; вредновање рада и систематизација знања стеченог у непосредном додиру са проучаваним садржајима) (Радивојевић, Јелић 2016; Радивојевић, Ђурчић, 2021).

Саставни дио теме јесте и израда *одјељенског хербаријума* за чију је правилну израду потребно проћи кроз неколико основних фаза: планирање и припремање, сакупљање биљака (теренски рад); пресовање и сушење; детерминисање биљака; израда хербаријумских листова (слика 7); чување хербаријума.

Добро организован хербаријски рад пружа повољне услове за квалитетно посматрање биљака у природи, упознавање грађе биљака, ефикасну изванучионичку активност и израду вриједног вишенамјенског наставног средства (Радивојевић, Ђурчић, 2021).

Слика 7. Хербаријум

Проучавање теме **Човјек као дио природе** треба заснивати на раније стеченим знањима и искуствима ученика. Ученици су се у претходним разредима упознали са органима за дисање, чулним органима, грађом тијела, начином кретања, условима за живот и здравље, начином исхране и заштите здравља, личном хигијеном, емоцијама и слично. Та предзнања треба искористити за надоградњу нових знања, умјења и навика у циљу развијања свијести о себи, те осамостаљивати ученика за активно учешће у свакодневном животу.

Важно је да уоче да је човјек свјесно и друштвено биће који има способност мишљења, говора, рада и стваралаштва. Посебну пажњу посветити промјенама у пубертету како код дјечака, тако и код дјевојчица. Садржаје о дијеловима тијела усмјерити на системе органа које су ученици већ научили у

Слика 8. Модел - систем органа за излучивање

претходним разредима, а затим по принципу аналогije уочавати грађу, улогу и заштиту осталих система органа. Акцентат треба ставити на правилну његу тијела и развијање навика које правилно утичу на здравље. Пожељно је ову тему реализовати кроз пројектну наставу или израду модела система органа (слика 8) како би ученици схватили њихову повезаност у правилном функционисању цијелог организма. Могу се користити и друга наставна средства, попут видео записа, анимација, презентација, енциклопедија, атласа људског тијела, фотографија и цртежа.

Кроз другу област, **Друштво**, реализују се географски и историјски садржаји. Географски садржаји који се реализују у прве три теме (*Република Српска и Босна и Херцеговина; Природно-географске карактеристике Републике Српске и ФБиХ; Друштвено-географске и привредне карактеристике Републике Српске и Федерације БиХ*) представљају наставак садржаја који су реализовани у четвртном разреду кроз простор Републике Српске, с тим што се проширују и на простор Федерације БиХ. У том контексту, све дидактичко-методичке препоруке за предмет Природа и друштво у четвртном разреду, које се односе на сличне садржаје, могу се користити и у петом разреду уз проширивање садржаја на просторни оквир цијеле Босне и Херцеговине. Обавезна је употреба географске карте Босне и Херцеговине, а пожељно је користити и Атлас нијемих карата, како би се стечена знања практично примијенила.

Посљедња тема проучава садржаје о *прошлости*. Она представља увод у историјске садржаје у старијим разредима. Ученике не треба оптерећивати сувишном фактографијом, него садржајима приступати фрагментирано, у складу са очекиваним исходима. На темељима знања стечених из претходних разреда о временским одредницама, прошлости мјеста и околине и слично, првенствено треба разјаснити појмове ближе, даље и далеке прошлости. За разумијевање појмова о прошлости, неопходно је користити ленту времена на којој ће се приказивати важни догађаји из протеклих времена. Важно је ученике упознати са свједоцима прошлости као изворима сазнања о прошлим временима. Пожељно би било организовати посјету музеју, архиву, библиотеци, неком старом граду или другим мјестима на којима се чувају свједоци прошлости, како би ученици имали непосредан контакт са проучаваним садржајима. На основу ових извора ученици и сами могу учествовати у проналажењу и сакупљању сличних извора у свом непосредном окружењу (породици, мјесту у коме живе...). У овој теми очигледност може бити посредна, односно потпомогнута одговарајућим наставним средствима попут: видео записа, фотографија, анимација, модела, презентација, апликација, цртежа и слично. Са ученицима треба правити корелацију са догађајима и обичајима прошлих времена који су се задржали до данас (слава, свадба...), анализирати имена владара, догађаја, организација која су се задржала и данас (имена дјече, називи спортских клубова, манифестације и значајни датуми који се обиљежавају у циљу очувања прошлости).

Један од начина бољег разумијевања прошлости може бити и истраживање прошлости сопствене породице, одакле потичу, чиме су се бавили њихови преци, гдје су живјели и слично, а на крају написане приче могу чинити „малу књигу“ прошлости наших предака.

За проучавање важних догађаја из прошлости, наставник би требало да користи историјске карте, како би ученицима садржај био очигледнији и јаснији. У сарадњи са наставницима историје, могу се користити неке историјске карте које они имају на располагању, док су неке доступне на интернету или у историјским атласима. Наглашавамо да приликом проучавања ових садржаја ученике не треба оптерећивати бројним историјским чињеницама. Важније је да уоче и разумију кључне промјене (начин живота, промјене у друштву, територије, владари...) које су се дешавале на нашим просторима, како би стекли елементарни увид у историјски континуитет.

Као додатне активности предлажемо израду одјељењских паноа, мапа или тематских изложби кроз које се односе на свједоке прошлости као и важне историјске догађаје који се проучавају у настави природе и друштва.

ПРАЋЕЊЕ, ВРЕДНОВАЊЕ И ОЦЈЕЊИВАЊЕ

Праћење, вредновање и оцјењивање ученика вршити плански и континуирано кроз различите технике и поступке оцјењивања (самооцјењивање ученика, објективни испитни поступци и критеријски задаци за наставне области и/или наставне теме). Класичне писане провјере знања (контролне радове и/или задатке објективног типа) у настави природе и друштва пожељно је што мање користити. Приликом праћења и вредновања остварења исхода учења уважавати интересовања и активности ученика у процесу учења, а у складу са индивидуалним способностима и могућностима сваког ученика. Евалуацијом и анализом остварених исхода учења, омогућавати постизање веће ефикасности и унапређивање процеса наставе.

ЛИТЕРАТУРА

1. Allen, M. (2010). *Misconceptions in Primary Science*. New York: Open University Press.
2. Bezić, K. (1975). *Metodika nastave prirode i društva*. Zagreb: Školska knjiga.
3. Gillespie, H & Gillespie, R. (2007). *Science for primary school Teachers*. New York: Open Univer
4. Дејановић, М. (2020). *Познавање природе за 5. разред основне школе*. Источно Ново Сарајево: ЈП „Завод за уџбенике и наставна средства“.
5. Капорали, Р. (2009). *Живи свет: живот, функције, биљке, животиње и човек*. Београд: EVRO-GIUNTI.
6. Пашалић, С., Станојловић, С. и Шобот, М. (2020). *Познавање друштва за 5. разред основне школе*. Источно Ново Сарајево: ЈП „Завод за уџбенике и наставна средства“.

7. Радивојевић, Д. (2016). Учење путем откривања (открића) у настави природе и друштва. *Бијељински методички часопис*, вол. 3 (2016), стр. 15-23. доступно на [http://bmc.pfb.ues.rs.ba/documents/Radovi/BMC%203\(2016\),%2015-23.pdf](http://bmc.pfb.ues.rs.ba/documents/Radovi/BMC%203(2016),%2015-23.pdf)
8. Радивојевић, Д. и Јелић, М. (2016). Изванучионичка настава природе и друштва. *Нова школа*, број XI(1), стр. 235-250.
9. Радивојевић, Д. и Ђурчић, М. (2021). Методика наставе природе и друштва. Бијељина: Педагошки факултет.
10. Републички педагошки завод Републике Српске (2021). *Дидактичко-методичка упутства и препоруке за реализацију наставних програма у четвртој разреду основне школе*. Бања Лука: Републички педагошки завод Републике Српске, преузето са: https://www.rpz-rs.org/sajt/doc/file/web_portal/Korisni_materijali/Prirucnici_i_digitalni_svijet/Didakticko_metodicke_preporuke_za_ostvarivanje_programa_4_razred.pdf
11. Ђурчић, М., Пашалић, С., Радивојевић, Д. и Мандић, Р. (2018). *Познавање природе за 5. разред основне школе*. Источно Ново Сарајево: ЈП „Завод за уџбенике и наставна средства“.
12. Ђурчић, М., Пашалић, С., Радивојевић, Д. и Мандић, Р. (2018). *Познавање природе: радна свеска за 5. разред основне школе*. Источно Ново Сарајево: ЈП „Завод за уџбенике и наставна средства“.

КОРИСНИ ЛИНКОВИ

- <https://maliradoznalac.files.wordpress.com/2013/10/disney-27-neobicne-prirodne-pojavae.pdf>
- <https://nationalgeographic.rs/>
- https://www.rpz-rs.org/sajt/doc/file/web_portal/Korisni_materijali/Prirucnik%20-%20Ocuvanje%20nacionalnog%20identiteta.pdf
- <https://www.scribd.com/document/466127897/Velika-enciklopedija-malih-aktivnosti-pdf>
- <https://www.youtube.com/c/Ku%C4%87nalaboratorija/videos>
- <https://zuov.gov.rs/wp-content/uploads/2021/10/Prirucnik-negovanje-kulture.pdf>
www.nasa.gov
- https://www.rpzrs.org/sajt/doc/file/web_portal/Korisni_materijali/Primjeri%20dobre%20prakse/Primjer_dobre_prakse_primjena_Prirucnika_u_razrednoj_nastavi.pdf
- http://www.youtube.com/results?search_query=Earths%27yearly+revolution+around+the+sun+&oq=Earths%27yearly+revolution+around+the+sun+&aq=f&aqi=&aql=&gs_l=yo+tube-reduced.3...1407.3735.0.4282.13.13.0.0.0.0.78.764.13.13.0...0.0.nguOt3RNf8w
- <http://www.youtube.com/watch?v=knK87GoNyGo>
- http://www.youtube.com/watch?v=Mobnhn_H_ss
- <http://www.youtube.com/watch?v=T58xYMEpd-M&NR=1&feature=endscreen>

Прилог 1. Материјали – вјежба

1. Повежи смјесе с одговарајућом врстом којој припадају!

минерална вода
земљиште
смог

чврста смјеса
гасовита смјеса
течна смјеса

ваздух
бетон
супа

2. Заокружи слово испред тачног одговора.

- а) Састојци у смјеси не задржавају своје особине.
- б) Смјеса може бити од чврсте и гасовите материје.
- в) Раствор је течна смјеса.

3. Подвуци називе материја које се у потпуности растварају у води.

рижа, со, шећер, грашак, кукуруз, брашно, бибер, гриз

4. Шта утиче на брзину растварања шећера у води? Наведи три узрока.

---

5. Заокружи називе поступака за раздвајање смјеса.

испаравање, раздвајање магнетом, цијеђење, просијавање, таложене, мијешање

6. Напиши по три састојка који чине сљедеће смјесе:

пудинг: _____

чоколадно лијeko: _____

линуада: _____

7. Иза тачне тврдње заокружи Т, а иза нетачне Н.

- Најбрже настају гасовите смјесе. Т Н
- Чај је примјер смјесе различитих састојака. Т Н
- Вода коју пијемо је раствор. Т Н

8. Напиши називе смјеса чији су састојци:

- наранџа, вода, шећер, мед _____
- паприка, краставац, лук, со, сирће, уље _____
- кукурузно брашно, вода, со, уље _____
- лимун, мед, вода _____
- јаја, шећер, уље, брашно, воће _____

Прилог 2. Развој човјека – вјежба

1. Од понуђених одговора заокружи само оне по којима се човјек разликује од осталих живих бића.

рађа се, расте, креће се, има усправан ход, дише, мисли, разговара, црта, стари, размножава се, јасно говори, гради, трчи, умире, пливаж

2. Заокружи називе друштвених група којима припадаш.

музичка школа, школска секција, фудбалски клуб, одјељење, школа, породица, навијачка група, члан Црвеног крста, хор, оркестар

3. Које дјелатности човјека издвајају од животиња и чине да његов живот буде бољи и квалитетнији?

---

4. Људи се међусобно разликују. Наведи које то разлике могу бити (најмање пет разлика).

---

5. Шта значи одговорно понашање према властитом здрављу?

---

6. Зашто је важно да се образујемо?

---

7. Заокружи слово испред тачног одговора. Толеранција је:

- а) поштовање, прихватање и уважавање различитости;
- б) поштовање права других, али не и различитости;
- в) давати предност некоме због пола или вјере;
- г) захтијевати од другог да извршава сваки задатак без објашњења;
- д) прихватати све људе без обзира на нацију, вјеру или боју коже.

8. Наведи примјер толеранције из свакодневног живота.

*****

5. НАСТАВНИ ПРЕДМЕТ ФИЗИЧКО И ЗДРАВСТВЕНО ВАСПИТАЊЕ

ПЛАНИРАЊЕ НАСТАВЕ И УЧЕЊА

Наставни програм Физичко и здравствено васпитање за 5. разред основне школе обухвата скоро исте програмске садржаје и исходе учења, са незнатним повећањем захтијева у односу на наставни програм Физичког и здравственог васпитања за 4. разред основне школе.

Физичко и здравствено васпитање реализује се кроз 108 наставних часова практичне наставе. Приликом планирања програмских садржаја и активности у оквиру наставе физичког и здравственог васпитања, наставник треба да прилагоди наведене садржаје условима школског окружења и могућности ученика тако да дође до што успјешније остварености дефинисаних исхода учења. У школама које немају просторно-техничке услове за реализацију свих предвиђених програмских садржаја, предвиђени број часова може се прерасподијелити на друге програмске садржаје за које постоје услови, на начин да се покушају максимално остварити предвиђени исходи учења. Наставне теме или поједини садржаји за које не постоје услови за њихову реализацију могу бити замијењени са одговарајућим темама или садржајима програма за које постоје одговарајући услови. Приликом планирања и реализације наставних садржаја наставник може да оствари сарадњу са спортским колективима и њиховим тренерима који су заступљени у одређеном географском подручју, а све са циљем што ефикасније реализације предвиђених наставних садржаја.

Број часова по темама није обавезујући, већ он представља оријентир наставницима приликом планирања програмских садржаја и остваривања исхода учења, али и провјере остварености дефинисаних исхода учења. Наставник има слободу да прилагоди заступљеност одређене наставне теме у складу са условима, заступљеним спортским садржајима у школи, те доминантним и развијеним спортским дисциплинама у одређеном географском подручју. Програмски садржаји требају се прилагодити постојећим условима, како би реализација наставе физичког и здравственог васпитања што продуктивније утицала на спортски развој ученика.

РЕАЛИЗАЦИЈА НАСТАВЕ И УЧЕЊА

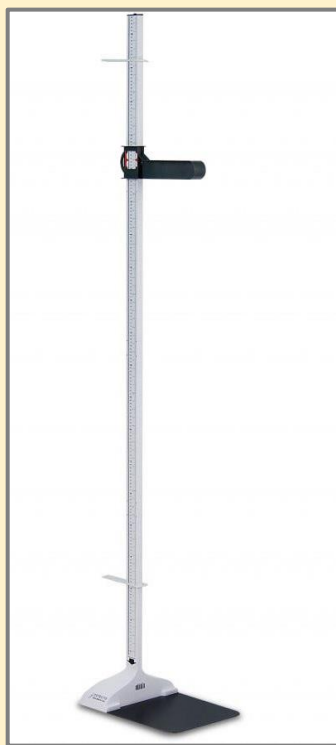
На почетку школске године ученике упознати са исходима учења и планираним садржајима уз помоћ којих ће ученици остварити исходе учења. Приликом реализације програмских садржаја физичког и здравственог васпитања потребно је развијати такмичарски дух и љубав према спорту код ученика. Подстицати ученике на правилан став тијела на почетку и завршетку вјежбе, те усмено појашњавати ученицима важност извођене вјежбе и њен утицај на учениково тијело и његов развој. Примijeњивати

диференциране облике рада у раду са ученицима, те одмјерити вјежбања у складу са ученичким способностима и могућностима. Уколико услови дозвољавају, наставу *Физичког и здравственог васпитања* организовати у физкултурној сали. У недостатку физкултурне сале часове реализовати у школском дворишту. У случају неповољних временских услова, часове реализовати у учионици. У било ком случају не треба изгубити из вида да се посебан акценат ставља на: развијање физичких способности, подстицање ученика на самостално вјежбање и правилно држање тијела.

У оквиру наставне теме *Праћење раста и развоја* наставник је усмјерен ка неколико циљева:

- омогућити ученику сазнање о сопственим моторичким способностима и физичком развоју;
- на основу запажених резултата дати ученицима препоруке како одржати или унаприједити моторичке способности или физички развој;
- ученици треба да увиде значај физичких активности на цјелокупно здравље.

Претходно наведено никако не значи да моторичку способност и физички развој аутоматски треба доводити у везу са оцјеном коју ће ученик добити, већ добијени подаци треба да усмјере ученика на то шта ће даље радити и какве ће му се препоруке дати за унапређење цјелокупног раста и развоја. У том смислу учитељ треба да указује на значај, начин и методе превенције и очувања здравља.

Слика 1. Стадиометар

Висина тијела се мјери стадиометром. Ученици су боси и у опреми за физичко и здравствено васпитање. Важно је да се ученици исправе, да глава и стопала буду у истој франкфуртској равни. Након што се спусти хоризонтални граничник, висина тијела се читава.

Тјелесна маса се мјери вагом (најбоље дигиталном). Ученици су, такође, у опреми за физичко и здравствено васпитање и боси. Вагу је потребно поставити на равну и чврсту подлогу.

Подаци о висини тијела и тјелесној маси могу се уписати у досије ученика на одговарајуће мјесто. Обавијестити родитеље о резултатима мјерења и евентуално сугерисати даље активности.

Ученици се тестирају на почетку и на крају школске године, од средине септембра до средине октобра и у мају. Годишњим планом и програмом се предвиђају три часа на почетку и три часа на крају године. Водити рачуна да се тестирање спроводи по групама ученика приближно сличних способности. Ученици треба да буду укључени у тестирање тако што записују резултате, помажу другим ученицима, прате да ли ученици правилно извршавају задатак, укључују штоперицу на телефону и слично.

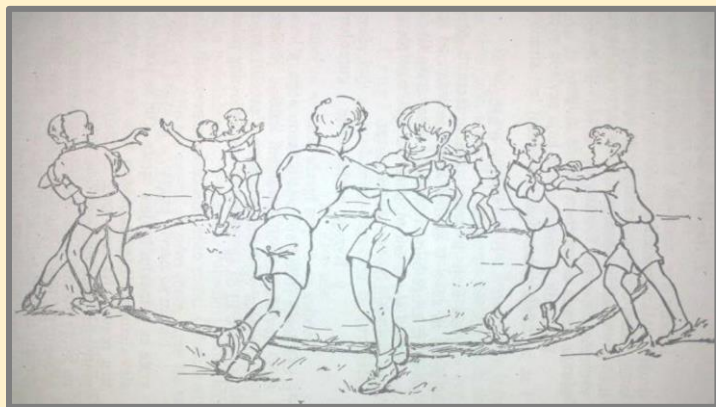

У оквиру наставне теме *Елементарне игре и превентивно корективно вјежбање* бирају се игре за развој снаге, брзине, издржљивости, координације, флексибилности и прецизности.

Игре за развој снаге

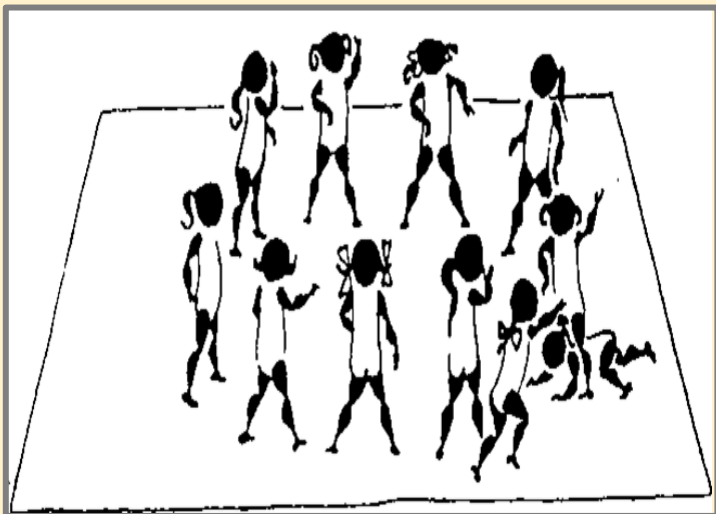

Игра „Арена“ је игра за развој снаге. На простирку (арену) сједну два ученика окренути леђима. Између леђа се постави јастук. Одупиру се рукама и ногама како би један другог изгурао из арене.

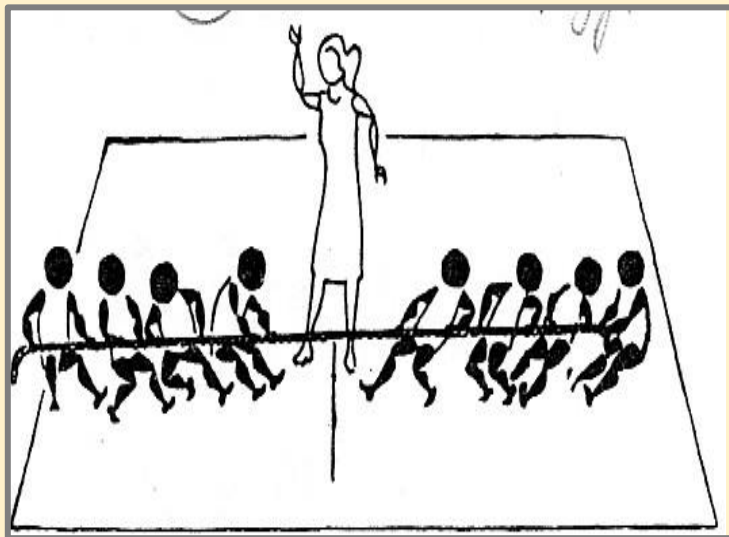
Игра „Чувај се понора“ се игра тако што се нацрта или обиљежи круг пречника око 5 м. Ученици у паровима стоје око круга окренути један према другоме. На знак учитеља ученици гурају свог противника у понор. Онај ко нагази на линију или пређе линију, упада у понор и губи у игри.

Игре за развој брзине

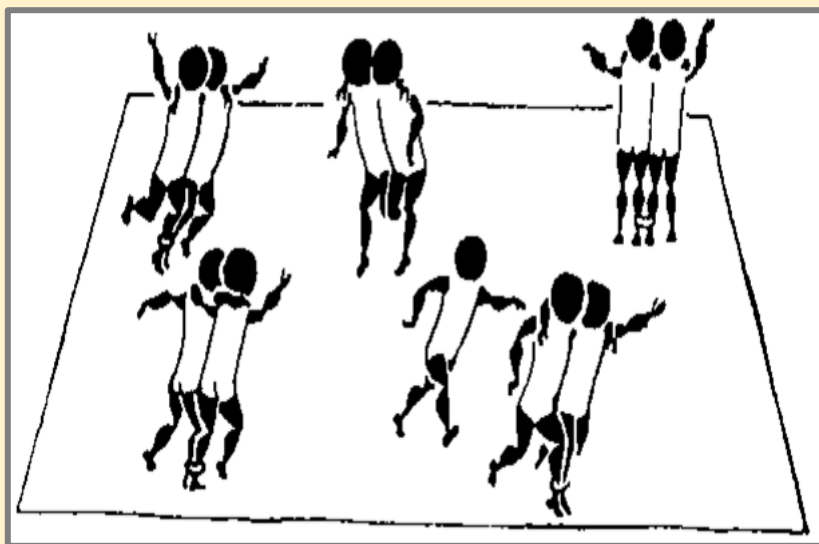
Игра „Јазавац у рупи“ је игра за развој брзине. Дјеца стоје у кругу окренути ка унутра у раскорачном ставу таквом да се други могу провући. Ловац јури јазавца, а јазавец треба што брже да ускочи у рупу (да се провуче између ногу другог ученика). Ако успије да се провуче, тада ученик кроз чије ноге се провукао други ученик постаје јазавец.

Игре за развој издржљивости

„Натезање конопца“ је игра за развој издржљивости. Учитељ дијели ученике у двије групе приближно једнаких способности. Постави се граница гдје стоји учитељ. Ученици вуку, свако на своју страну. Група која прва пређе црту, испада из игре.

Игре за развој координације

Игра „Трчање на три ноге“ се игра тако што се формирају парови ученика. Један ученик је ловац. Паровима ученика се вежу двије ноге (лијева и десна), тако да добијају „три ноге“. Када ловац улови један пар, тада неко из тог пара (онај кога је ловац додирнуо) постаје ловац, а ловац улази на његово мјесто.

Игре за развој флексибилности – Флексибилност је способност извођења покрета са што већом амплитудом. У ове ире често убрајамо игре у којима се имитира лет птице, провлачење мачке испод препрека, брање јабука, чупање траве и слично.

Игре за развој прецизности – „Кликери“ су игра којом се развија прецизност. На равnoj земљаној површини потребно је направити рупицу. Циљ је бацити кликер што ближе тој рупици. Онај чији је кликер ближи рупици, баца кликер у рупицу. Када кликер упадне у рупицу, тада са ивице рупице гађа противника. Уколико га погоди, противник испада из игре.

Игре за развој равнотеже – „Пијана рода“ је игра за развој равнотеже. Ученици стоје у кругу на једној ноzi, друга нога у заножeњу, руке у одручењу. Циљ је ко ће више издржати имитирајући роду. Ко први додирне ногом под, испада из игре.

У оквyру наставне теме *Гимнастика и превентивно корективно вјежбање* спадају стројеве вјежбе. **Стројеве вјежбе** (редне вјежбе, вјежбе успостављања, обликовања формације) су различите врсте организовања ученика у групе. То је распоред ученика у врсти (ученици у линији окренути према учитељу са размаком толико да не додирују један другог) и колони (ученик један иза другог). Стројеве вјежбе се организују због лакше организације рада на часу физичког васпитања, а и због успостављања радне дисциплине. Ученици у оваквим формацијама усвајају и одређене команде, правилно држе тијело, постижу уједначен ритам кретања и слично.

Козлић на овом узрасту се поставља на висини од 110 цм.

Атлетика и превентивно корективно вјежбање – Објаснити важност атлетике као базичног спорта и здравственог аспекта трчања. Објаснити зашто и како трчимо, шта је правилно држање у ходу и трчању и у чему је разлика између ходања и трчања. Поучити ученике техникама трчања. Скок увис: техника скока увис кроз фазе (залет, одраз, прелазак преко летвице, доскок), обучавање технике врши се у цјелини, а по потреби се рашчлањује на фазе. Скок удаљ: основни елементи згрчне технике (реализовати кроз фазе). Бацање лоптице удаљ: обучавање кроз фазе (залет, избачај) и усвајање вјежбе у цјелини. Поред наведених садржаја за достизање исхода користити и технике штафетног трчања, тробој, атлетске полигоне.

У оквиру наставне теме *Игре на отвореном*, користећи природно окружење које позитивно утиче на јачање организма и имуног система, учитељ ће организовати различите активности: хваталице, елементарне игре, спортске игре у природном амбијенту, вожњу бицикла, тротинета...

Имајући у виду да су дјеца од најранијег узраста укључена у многе ваншколске спортске активности, у наставном програму *Физичко и здравствено васпитање* уврштени су исходи учења и садржаји који се односе на спортске игре.

Тема *Спортске игре* обухвата упознавање ученика (узимајући у обзир индивидуалне способности и могућности сваког од њих), са основним техничким елементима фудбала, кошарке, рукомета и одбојке. Учители треба да узму у обзир то да је за садржаје из кошарке пожељно користити прилагођене лакше лопте, као и за садржаје из одбојке.

Кроз реализацију теме *Здравствено васпитање* ученике упознати са основама функционисања њиховог тијела, као и начин на који могу допринијети правилном расту и развоју, те минимизирању штетних утицаја. Нпр. објаснити везу између вриједности пулса и интензитета вјежбања. Садржаје посвећене здравственом васпитању, очувању и унапређењу физичког здравља, те значају физичког вјежбања потребно је реализовати током читаве школске године, кроз реализацију програмских садржаја свих предвиђених тема наставног програма *Физичко и здравствено васпитање*, а не само кроз предвиђене наставне садржаје наставне теме *Здравствено васпитање*. Наведене садржаје промовисати и током реализације програмских садржаја редовне наставе других наставних предмета, као и у оквиру ваннаставних активности. Реализација њихових исхода мора бити примарна на настави *Физичког и здравственог васпитања*. Код ученика развијати навику правовременог обавјештавања учитеља и родитеља о свим повредама које се десе на часу.

Ученик може бити ослобођен наставе *Физичког и здравственог васпитања* према налазу и мишљењу љекара. То не значи да ученик не присуствује часовима *Физичког и здравственог васпитања*. Задатак ученика је да прати рад, те да усваја правила игре. Ученици могу представљати скицу одређене игре, правила спорта приказати кроз израду паноа, помаже учитељу у раду и то у границама које дозвољава његово здравствено стање (мјери вријеме, записује метричке податке, посматра правила игре и правовремено реагује и слично).

ПРАЋЕЊЕ И ВРЕДНОВАЊЕ НАСТАВЕ И УЧЕЊА

У оквиру наставног процеса (часа) *Физичког и здравственог васпитања* наставник континуирано прати, вреднује и оцјењује активности ученика:

- процјењује физички развој (висина, тежина и држање тијела),
- вјежбање, заступљеност и одржавање адекватне спортске опреме,
- ниво ангажованости (активности) и однос ученика према активностима у настави *Физичког и здравственог васпитања*,

- тестира моторичке способности и вјештине (вјежбање и играње, брзина, гпкост, издржљивост, координација, прецизност, агилност, равнотежа, снага),
- оцјењује знање, спортско-техничка постигнућа и ставове ученика према Физичком и здравственом васпитању,
- прати и процјењује индивидуални напредак ученика.

Приликом вредновања и оцјењивања ученика неопходно је пратити индивидуални напредак ученика у односу на иницијално стање на почетку школске године, полугодишта или активности. Потребно је узети у обзир способности ученика, степен њихове спремности. Уколико ученик нема развијене способности у одређеној области узимају се у обзир његов индивидуални напредак у односу на претходна достигнућа, могућности и ангажовање у наставном процесу.

Код вредновања и оцјењивања ученика који су ослобођени од практичног дијела наставе у обзир се узимају његово познавање основних правила елементарних и спортских игара, основних здравствено-хигијенских правила вјежбања и здраве исхране, учешће у ваннаставним активностима, као и посебан ангажман у наставном процесу.

Праћење, вредновање и оцјењивање ученика са инвалидитетом врши се у складу са њиховим могућностима и постигнутим индивидуалним напретком.

Оцјењивање у настави Физичког и здравственог васпитања има улогу подстицајне повратне информације и при томе је потребно водити рачуна о сљедећем:

- давати повратну информацију током или непосредно након обављања активности, како би њена ефикасност била већа,
- оцјена (повратна информација) мора да се односи на конкретну активност и учинак, а не на личност или карактеристике ученика,
- приликом давања повратне информације потребно је истаћи елементе који су за похвалу, а затим и оне елементе у којима би ученик требао да уложи додатни напор како би их успјешно савладао.

На овај начин доприноси се напретку и развоју ученика, као и формирање њихове слике о себи, свом напретку, умијећима и способностима, што доприноси развоју самопоштовања ученика и позитивнијег и здравијег односа према себи и свијету око себе.

*****